

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

на тему **ПСЕВДОНІМНА ПРОЗА АГАТИ КРІСТІ У СВІТЛІ
ГЕНДЕРНОГО АНАЛІЗУ**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи 8.0351-1а
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.041 Германські мови
та літератури (переклад включно),
перша – англійська
освітньої програми
Мова і література (англійська)
Кучеренко Катерина Станіславівна

Керівник к. ф. н., доц. Васирина К. М.

Рецензент к. п. н., доц. Надточій Н. О.

Запоріжжя – 2022

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет іноземної філології
Кафедра англійської філології та лінгводидактики
Освітній рівень магістр
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – англійська
Освітня програма Мова і література (англійська)

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри
Надточій Н. О.

«_____» _____ 2022 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА
КУЧЕРЕНКО КАТЕРИНИ СТАНІСЛАВІВНИ**

1. Тема кваліфікаційної роботи магістра (проєкту): «Псевдонімна проза Агати Крісті у світлі гендерного аналізу»

Керівник кваліфікаційної роботи (проєкту) Василина Катерина Миколаївна, к.ф.н., доцент
затверджені наказом ЗНУ від «25» травня 2022 року № 570-с

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи (проєкту) «30» листопада 2022 року

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи (проєкту): дослідження з гендерних студій (П. Баррі, Ю. Кристева, А. Колодні, Дж. Мані, В. Агеєва), культурології (М. Морган, Н. Скот, Р. Розенберг, Ф. Дод), псевдонімні романи Агати Крісті.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): 1) вивчити історію гендерних досліджень та їх ключові категорії; 2) розглянути специфіку гендерного літературознавства; 3) дослідити особливості лірико-психологічної прози Агати Крісті; 4) виокремити основні стереотипи вікторіанського суспільства кінця XIX – початку XX ст.; 5) проаналізувати особливості системи образів персонажів псевдонімної прози Агати Крісті, послуговуючись інструментарієм гендерних студій.

5. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи (проєкту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Василина К. М., к.ф.н., доц.	29.05.2022	29.05.2022
Розділ 1	Василина К. М., к.ф.н., доц.	27.06.2022	27.06.2022
Розділ 2	Василина К. М., к.ф.н., доц.	08.09.2022	08.09.2022
Розділ 3	Василина К. М., к.ф.н., доц.	02.10.2022	02.10.2022
Висновки	Василина К. М., к.ф.н., доц.	19.10.2022	19.10.2022

6. Дата видачі завдання «25» травня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи (проєкту)	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх аналіз	червень 2022	Виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	червень 2022	Виконано
3.	Написання вступу	червень 2022	Виконано
4.	Написання теоретичних розділів	липень 2022	Виконано
5.	Написання практичного розділу	вересень 2022	Виконано
6.	Формулювання висновків	жовтень 2022	Виконано
7.	Проходження нормоконтролю	грудень 2022	Виконано
8.	Одержання відгуку та рецензії	грудень 2022	Виконано
9.	Захист	грудень 2022	Виконано

Автор роботи несе персональну відповідальність за відсутність в роботі несанкціонованих текстових запозичень (академічного плагіату)

Магістрант _____ К. С. Кучеренко

Керівник роботи _____ К. М. Василина

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ Е. О. Веремчук

РЕФЕРАТ

Дипломна робота – 69 стор., 76 джерел.

Об'єкт дослідження: поетика псевдонімних творів Агати Крісті.

Мета роботи: полягає у з'ясуванні особливостей художньої репрезентації гендерних стереотипів вікторіанського суспільства у псевдонімній прозі Агати Крісті.

Теоретико-методологічні засади: ключові положення теорії гендерних студій (П. Баррі, Ю. Кристева, А. Колодні, Дж. Мані, В. Агеєва) і вікторіанських досліджень (М. Морган, Н. Скот, Р. Розенберг, Ф. Дод).

Отримані результати: гендерні студії набули широкої популярності у сучасній науковій парадигмі. Основні поняття, якими послуговуються ця галузь, дають їй змогу інтегруватися у широке коло гуманітарних дисциплін, зокрема, у літературознавство. Цікавим матеріалом для вивчення ключових категорій гендерних досліджень є лірико-психологічні прозові твори Агати Крісті, у яких гендерні стереотипи англійського суспільства представлені крізь призму розмаїття образів жіночих та чоловічих персонажів. При цьому, жінки належать до приватної сфери буття, а чоловіки – до публічної. Тобто, якщо функції дружини обмежені домом, то представникам сильної статі відводиться чільна роль в сім'ї і суспільстві. Співвіднесеність фемінних і маскулінних рис у конкретних образах визначається особливостями характерів персонажів і тими життєвими ситуаціями, які потрапляють у фокус уваги письменниці у конкретному тексті.

Ключові слова: *лірико-психологічні романи, А. Крісті, М. Вестмакотт, вікторіанські цінності, жіноче письмо, гендер, гендерні стереотипи, маскулінність, фемінність, матриархат, патріархат*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ГЕНДЕРНІ СТУДІЇ У СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ	8
1.1 Еволюція гендерних досліджен.....	8
1.2 Гендерні дослідження у літературознавстві	15
1.3 Ключові категорії гендерних студій.....	22
РОЗДІЛ 2 ПСЕВДОНІМНА ПРОЗА АГАТИ КРІСТІ У КОНТЕКСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ	27
2.1 Лірико – психологічні романи у творчому доробку Агати Крісті	27
2.2 Гендерна диференціація англійського суспільства кінця ХІХ - початку ХХ століття	32
РОЗДІЛ 3 СИСТЕМА ОБРАЗІВ ПЕРСОНАЖІВ В ПСЕВДОНІМНІЙ ПРОЗІ АГАТИ КРІСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН	39
3.1 Типологія та функції жіночих образів у романах	39
3.2 Специфіка чоловічих персонажів псевдонімної прози	51
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Інтерес до гендерних досліджень здавна існував в гуманітаристиці, зокрема, в літературознавстві. Доба античності заклала фундамент для формування гендерних студій і основні напрями їх функціонування. На цьому етапі дослідження ще не були чітко структуровані, не мали системного характеру і тому не склалися окрему дисципліну.

Більш гостро питання гендеру було поставлено згодом, за часів Відродження, Класицизму та наступних періодів. Через низку соціокультурних причин, а саме: розвиток жіночого руху, більша емансипація людської особистості, у ХІХ столітті зазначене питання зайняло відповідну нішу в дисциплінарній парадигмі і отримало новий вектор розвитку. Цей час ознаменувався стрімким розвитком жіночої літератури, серед представниць якої були М. Волстонкрафт, В. Вулф, С. де Бовуар, вони заклали фундамент для появи особливого нового типу творів – для жінок і про жінок.

У ХХ ст. жіноча література почала активно розвиватися та чуйно реагувала на ті ідеї, які були втілені у працях Ж. Дерріди, Ж. Лакана, М. Фуко. В цей період жіноча література перетворюється на самостійний предмет дослідження у різних науковців, до числа яких належать: Г. Д. Воткінс, О. Лорд, Р. Вокер, С. Плат, В. Агеєва, Т. Гундорова, Н. Зборовська, Л. Таран, О. Смерека та ін.

Популярності набуло і феміністичне літературознавство, яке вивчало жіноче письмо, жіноче читання і послуговувалось основними категоріями гендерних досліджень як-то «фемінність», «маскулінність», «матріархат», «патріархат» та ін.

Водночас, велике коло творів жінок ХХ ст. на сьогодні залишається поза межами гендерних студій. До числа таких письменниць належить і відома читацькому загалу Агата Крісті. Її творчість розглядається такими науковцями як К. О. Шахова, Д. Хагес, В. В. Дмитрієв, Л. Н. Ілліна. Втім, її псевдонімні

романи опиняються у фокусі зацікавленості лише Н. В. Тусиної, яка зосереджується на аналізі автобіографічного начала цих творів та основних рисах їхньої поетики. Зокрема, у фокус уваги дослідниці потрапляють лише такі аспекти як вплив англійської літературної та культурної традиції на поетику романів Агати Крісті, творчість письменниці у контексті жіночої ліричної прози першої половини ХХ ст. та еволюція естетичних поглядів майстрині детективу. Водночас, специфіка зображення гендерних стереотипів у цих романах поки що не стала предметом для дослідження.

Тож, у цій роботі здійснюється аналіз особливостей репрезентації системи образів персонажів псевдонімних романів Агати Крісті крізь призму гендерних стереотипів англійського суспільства кінця ХІХ – початку ХХ ст. Аналіз гендерно маркованих рис характеру героїв дозволить скласти цілісне уявлення про специфіку гендерних стереотипів англійського суспільства. Окрім цього, на прикладі образів, створених Агатою Крісті, можна простежити їхню відповідність стереотипним вікторіанським ролям у суспільстві

Актуальність роботи визначається розвитком гендерних студій як комплексу міждисциплінарних досліджень, а також малодослідженістю псевдонімної прози Агати Крісті взагалі та відображенням у її творах гендерних стереотипів зокрема.

Наукова новизна полягає у дослідженні маловідомих літературних творів Агати Крісті (псевдонімних романів) та їх аналізі крізь призму гендерних студій.

Об'єктом дослідження є поетика псевдонімних творів Агати Крісті.

Предметом дослідження є специфіка репрезентації гендерних стереотипів і вікторіанських цінностей у псевдонімній прозі Агати Крісті.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей художньої репрезентації гендерних стереотипів вікторіанського суспільства у псевдонімній прозі Агати Крісті.

Для дослідження поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- 1) вивчити історію та семантику поняття «гендерні дослідження», зосередити увагу на ключових категоріях гендерних студій;
- 2) розглянути специфіку гендерного літературознавства;
- 3) дослідити особливості лірико-психологічної прози Агати Крісті на тлі творчого доробку письменниці;
- 4) виокремити основні стереотипи вікторіанського суспільства кінця XIX – початку XX ст.;
- 5) проаналізувати особливості системи образів персонажів псевдонімної прози Агати Крісті, послуговуючись інструментарієм гендерних студій.

Матеріалом дослідження стали твори А. Крісті: “Giant’s Bread” (1930), “Unfinished Portrait” (1934), “Absent in the Spring” (1944), “The Rose and the Yew Tree” (1947), “A Daughter’s a Daughter” (1952) та “The Burden” (1956), які були написані під псевдонімом Мері Вестмакотт.

Методи дослідження. Дослідження здійснювалось на основі використання таких методів та прийомів: біографічний метод, метод концептуального і контекстуального аналізу, принципів гендерних студій.

Практична значущість дослідження полягає у можливості їхнього використання під час проведення лекційних та практичних занять з історії світової літератури та літератури Великобританії та США, а також у подальших дослідженнях репрезентації гендерних стереотипів у творах Агати Крісті.

Робота пройшла **апробацію** на 6-ти науково-практичних студентських конференціях. Результати дослідження представлено у 6-ти публікаціях:

Кучеренко К. С. Роман «Незакінчений портрет» у контексті творчості Агати Крісті. *Молода Наука-2020* : зб. тез наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 2020 р. Запоріжжя, 2020. С. 126–128.

Кучеренко К. С. Організація простору у романі М. Вестмакотт «Роза і тис». *Різдвяні студентські наукові читання* : зб. тез наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 4 груд. 2020 р. Запоріжжя, 2021. С.145-147.

Кучеренко К. С. Особливості художнього світу у романі Агати Крісті «Роза і тис». *Молода Наука-2021* : зб. тез наук.-практ. конф., Том III, м. Запоріжжя, 2021 р. Запоріжжя, 2021. С. 279–281.

Василина К. М., Кучеренко К. С. Сімейні цінності англійського суспільства у романі Агати Крісті “Unfinished Portrait”. *Іноземна філологія у XXI столітті* : тези доп. Всеукр. наук. конф. (м. Запоріжжя, 4-5 листоп. 2021 р.). Запоріжжя, 2021. С. 12–16.

Кучеренко К. С. Поетика назви псевдонімного роману “The Burden” Агати Крісті. *Різдвяні студентські наукові читання* : зб. тез наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 10 груд. 2021 р. Запоріжжя, 2022. С. 152–154.

Кучеренко К. С. Жіночі образу у романі Агати Крісті “The Burden” : типологія та функції. *Молода Наука-2022* : зб. тез наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 2022 р. Запоріжжя, 2022. С. 49–51.

Структура роботи: дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

У вступі подано загальні відомості про цю наукову працю, починаючи від умотивування теми, мети, завдань, актуальності дослідження, визначення об’єкту, предмету та структурування роботи.

У першому розділі подаються загальні відомості про гендерні дослідження в діахронічному розрізі, особлива увага приділяється їхньому місцю в гуманітаристиці.

Другий розділ представляє псевдонімні романи Агати Крісті у контексті творчості Майстрині слова, а також містить систематизовану інформацію щодо особливостей гендерних ролей англійського суспільства кінця XIX – початку XX ст.

У третьому розділі представлений аналіз лірико-психологічної прози Агати Крісті з огляду на специфіку репрезентації гендерних стереотипів англійського суспільства кінця XIX – початку XX ст.

У висновках подано узагальнені результати проведеної роботи.

Загальна кількість сторінок 69, кількість використаних джерел 76.

РОЗДІЛ 1

ГЕНДЕРНІ СТУДІЇ У СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ

1.1 Еволюція гендерних досліджень

Гендерні дослідження – напрямок наукової діяльності та її соціальної організації, спрямований на вивчення місця, ролі, активності, волевиявлення й самореалізації чоловіків і жінок у змінних історичних умовах соціального буття певної епохи [Скорик 2004, с. 12]. Поява терміну ознаменувалась відкриттям відповідних факультетів і кафедр в західноєвропейських і північноамериканських університетах в 1980-х роках. Саме тоді спостерігався жвавий інтерес до досліджень гендерної проблематики і створювалися дослідницькі центри, наукові асоціації, метою яких було описання і обґрунтування гендерних відносин у суспільстві.

Гендерні дослідження беруть свій початок з часів античності, коли розпочинається їх донаукова стадія розвитку. На початковому етапі дослідження не були чітко структуровані, не мали системного характеру і саме тому не являли собою окрему наукову дисципліну. Загалом, античне суспільство характеризувалося патріархальною формою правління. Тобто, стосунки між статями в античності завжди вирішувалися на користь чоловіків. Слід сказати, що до тем гендерної рівності зверталися давньогрецькі філософи Платон і Арістотель у своїх працях. Погляди Платона не виходили за межі грецької традиції у питаннях жіночого права і в своїй праці він стверджував наступне: *«Однакові природні властивості зустрічаються у живих істот тієї й іншої статі і за своєю природою як жінки, так і чоловіка можуть брати участь в усіх справах»* [Платон 2007, с. 272]. Трактат Платона «Держава» (360 р. до н.е.) підіймає питання відмінностей між жінками і чоловіками. На його думку, жінок відрізняє виключно здатність до

репродукції, проте, ця відмінність не повинна визначати відмінність їхніх ролей у суспільстві. Платон стверджував, що жінкам можуть бути наділені такими ж самими якостями як і чоловіки: *«не може бути жодної справи лише для жінки, тому що вона жінка, чи лише для чоловіка, тому що він чоловік. Однакові природні властивості розсіяні у живих істотах обох статей, і до всіх занять підходять за своєю природою як жінка, так і чоловік. Але жінка в усьому слабша від чоловіка»* [Платон 2000, с. 147]. Окрім цього, філософ наголошує на необхідності надання рівних прав жінкам і чоловікам у навчанні, отриманні однакових знань у питаннях культури, політики та ін. Платон був першим, хто застосував поняття «андрогінність» у якості характеристики, яка об'єднує чоловіче і жіноче начала. Отож, у своїй праці, філософ притримувався егалітарної концепції розуміння фемінного і маскулінного і вперше поставив під питання правильність біологізаторського підходу до пояснення гендерної нерівності в суспільстві.

Арістотель, у свою чергу, використав метафізичну парадигму для обґрунтування своєї думки, згідно якої чоловік виступав у якості активної форми, а жінка – пасивної матерії [Бондаренко 2011, с. 88–89]. Згідно його міркувань, чоловік виступав на порядок вище, аніж жінка, проте, жінка не виступала у якості рабині: *«Так і чоловік відносно жінки: перший за своєю природою вищий, друга – нижча, і ось перший править, а друга – підпорядкована. Цей же принцип обов'язково повинен діяти і у всьому людстві»* [Арістотель 2018, с. 52]. Таким чином, античні філософи не виходили за межі патріархального устрою і розглядали його як ключову форму організації суспільства.

Наступний період розвитку людства характеризується зменшенням уваги до жіночої статі. Слід зазначити, що у добу середньовіччя основним ідеологічним підґрунтям виступала церква. Таким чином, статус жінки в сім'ї та суспільстві напряму залежав від релігійних догм в, в яких підкреслювалось, що чоловік походив від Бога, а жінка – від грішної Єви, отож, сфера її

компетенцій тісно залежала від волі чоловіка та його бажань [Ястребицкая, с. 42].

Однак, варто зауважити, що в літературі продовжували функціонувати протилежні традиції, які були укорінені у «високій» та «низькій» гілках літератури середньовіччя. У «високому» романі, традицією трубадурів і труверів, було усталено ототожнення жінки з божественним створінням, втіленням Богородиці. Героїню наділяли такими рисами, як надмірна чуттєвість, ніжність, покірність, природність, а іноді і гріховність (мова йде про адюльтер як обов'язкову складову рицарської літератури). В «низовій» літературі жіночий образ дещо відрізнявся. Так, зокрема, йому були притаманні маскулінні моделі поведінки – ініціативність, активність, раціональність і прагматичність. На прикладі творів цього періоду стає очевидним, що саме представниці слабкої статі отримували верх над безініціативними та хтивими чоловіками [Василина 2005, с. 72–73].

Наступним етапом, який знов звернув увагу на осмислення ролі жінки, став період Ренесансу. Саме в цей час стрімкого розвитку набула концепція антропоцентризму, яка невідворотно вела до емансипації жінок. Отже, соціально-політична філософія XVI століття змістила фокус уваги з релігійної полеміки до детального аналізу людської індивідуальності, насамперед жіночої. У контексті ренесансного світосприйняття образ жінки, наділений певними маскулінними рисами, виявляється більш привабливим як для творця, так і для реципієнта художньої продукції. Таким чином, зміну гендерних стереотипів можна прослідкувати на прикладі англійських кримінальних памфлетів, в яких головними героїнями виступали жінки з нижчих прошарків суспільства (перекупниці, повії, шахрайки). Можна дійти висновку, що в той час відбулися певні зрушення у питаннях гендерних стосунків і розподілі гендерних ролей [Василина 2005, с. 73].

З кінця XVIII ст. теорія гендерних досліджень почала стрімко розвиватися: термін «фемінізм» вперше був використаний соціалістом-утопістом Ш. Фур'є, відбувалося відстоювання конституційних прав і свобод

жінки, зокрема, виборчого права (“Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne” О. де Гуж) [Гербут 2012, с. 345–346]. Однією із головних програмних робіт гендерних досліджень кінця XVIII ст., зокрема феміністичної філософії, вважають критичне есе М. Волстонкрафт “A Vindication of the Rights of Woman” (1792). У своїй роботі письменниця гостро реагує на нерівні, у порівнянні з чоловіками, права жінок і заперечує твердження філософів епохи Просвітництва щодо необов’язковості жіночої освіти. Окрім цього, письменниця критикує надмірну жіночу чуйність і вважає її причиною нераціональної поведінки [Wollstonecraft 2014].

Не менш вагомий внесок у розвиток гендерних студій зробила британська письменниця, феміністка Вірджинія Вульф. У своїх теоретичних доробках (“A Room of One's Own” 1929, “Professions for Women” 1931, “Three Guineas” 1938) авторка гостро ставить питання гендерної ідентифікації і розглядає проблему професійної реалізації жінок. Слід зауважити, що феміністичні погляди В. Вульф були сепаровані від політичної ідеології і базувалися переважно на соціальному контексті. Окрім цього, літературна критикиня наголошувала на андрогінності людського пізнання: “*The androgynous mind is resonant and porous; that it transmits emotion without impediment; that it is naturally creative, incandescent and undivided*” [Wolf 1929, с. 82].

Загалом, прийнято виділяти дві хвилі феміністичного руху:

- перша хвиля (1840-1920), основним меседжем якої була вимога надання жінкам виборчого права. На думку представниць даного руху, суфражисток (від англ. suffrage – виборче право), можливість отримати право голосу на виборах могла призвести до подальшого звільнення від дискримінаційних маркерів. Однією з найяскравіших ознак першої хвилі феміністичного руху була суттєва протилежність позицій його представниць. Так, зокрема, серед них були праві і ліві, християнки і атеїстки, ті, що були ідеологами міцної сім’ї, і ті, які вважали сім’ю тягарем. Отож, перша хвиля феміністичного руху характеризувалася наданням розголосу питань про

жіночі права в публічному просторі і отримання жінками виборчих прав [Гриценко-Веселовська 2014, с. 477–484];

- друга хвиля (1960-ті-1970-ті) на пряму пов'язана із жіночим студентським рухом, метою якого було отримання юридичного визнання жінки у якості особи, яка може бути обрана в органи влади [Freedman 2003, с. 45–73]. Фемінізм, перш за все, концентрувався на ідеологічному впливі та змінах статусу й образу жінки в культурі і соціумі, а тільки потім у законодавстві. Одним із напрямів феміністичного руху другої хвилі прийнято вважати радикальний фемінізм. Мова йде не тільки про методи боротьби, а і про трактування прав жінок. Загалом, другій хвилі було притаманне цілеспрямоване руйнування традиційних суспільних і моральних засад і в результаті, політизації питання сексуальності та легалізації абортів.

Однією з найвизначніших представниць другої хвилі фемінізму вважають Сімону де Бовуар, яка представила теоретичне обґрунтування цьому політичному руху. У філософській праці “The Second Sex” (1949) письменниця виклала основні положення, які стали центральними ідеями фемінізму: «жінки, котрі отримали однакові з чоловіками виховання і освіту, будуть працювати разом з чоловіками на одних і тих же умовах і за рівну зарплату; еротична свобода не стане хвилювати суспільну мораль; шлюб стане вільним; материнство буде добровільним» [Бовуар 1995, с. 388]. У центрі дослідження описана проблема становлення жінки в якості окремого суб'єкта, згідно філософії екзистенціалізму, напрямку, представницею якого була С. де Бовуар. Таким чином, авторка змістила фокус уваги з проблеми колективної боротьби за права жінок на користь особистісної ситуації. Отож, полемічний роман “The Second Sex” як програмний феміністський текст вперше певною мірою розділив поняття статі та гендера, вплинув на розвиток психоаналізу і надихнув багатьох жінок боротися за свої права та змінювати поняття норми в суспільстві.

Окрім цього, під впливом феміністсько-філософської праці “The Second Sex” С. де Бовуар, була сформована і почала активно розвиватися теорія

жіночих досліджень. Науковці виділяють чотири стадії розвитку жіночих досліджень:

1. перша стадія (кінець 1960-х-1970-ті) характеризувалася спробами долучити вивчення жіночих питань до вже існуючих академічних дисциплін (література, історія, філософія, соціологія) [Толстокорова 2005, с. 205];

2. друга стадія (початок 1980-х) мала на меті інтегрувати жіночі дослідження до вищих освітніх закладів і тим самим затвердити статус жінки у навчанні [Толстокорова 2005, с. 206];

3. третя стадія (середина 1980-х) включала в себе перегляд існуючих навчальних програм, адаптація їх до інтересів соціальних меншинств і розвиток мультикультуралізму, який брав до уваги расу, національність, віросповідання, сексуальну орієнтацію і вік жінок [Толстокорова 2005, с. 206];

4. четверта стадія (1990-ті) відзначена поширенням жіночих дослідницьких інститутів на території Західної Європи, країн Африки, Азії, Близького сходу і Латинської Америки, що призвело до глобалізації жіночих досліджень [Ярская-Смирнова 2001].

Слід зазначити, що феміністичні настрої розповсюдилися на літературу та стали ключовими елементами багатьох літературних доробків. Так, зокрема, до числа вагомих творів феміністичної ідеології належить новела американської письменниці Шарлоти Гілман “The Yellow Wallpaper” (1892). Оповідачка літературного твору, жінка доведена до божевілля, викладає проблему вікторіанського патріархального устрою і утиску з боку чоловіків крізь призму буденних подій. Слід сказати, що глибокий смисл новели і феміністичну конотацію можна розкрити за допомогою символістичних елементів, які використовує авторка під час опису шпалер. Таким чином, незважаючи на своєрідну манеру оповіді, “The Yellow Wallpaper” – книга, яка грає важливу роль у формуванні жіночого світогляду і застерігає від психологічних проблем (жахів) у майбутньому [Вак 1994, с. 39–45].

В ХХ ст. фемінізм, під впливом філософських ідей Ж. Дерріди, Ж. Лакана, М. Фуко, набув рис постмодерну: “*postmodern feminism is rooted in*

poststructuralism, postmodern philosophy, and French feminist theory” [Latting 1994, с. 832]. Постмодерністські феміністки заперечували ідеї об’єктивності людського пізнання, уникали бінарних опозицій, на противагу цьому, визначали взаємозалежність, неієрархічну природу елементів і численні перспективи [Latting 1995, с. 832].

Сучасні науковці виділяють дві додаткові хвилі фемінізму. Так, зокрема, початок третьої хвилі феміністичного руху припадає на кінець 1990-х років. Представниці цього періоду, серед яких Г. Д. Воткінс, О. Лорд, Р. Вокер, категорично заперечували екзистенціальну природу жінки і змістили фокус уваги на мультикультурність і расову приналежність представниць жіночої статі – характеристики, які виступали маркерами суб’єктивного засудження жіноцтва [Pedwell 2006, с. 138–140]. Слід зазначити, що одним із найвідоміших літературних доробків цього періоду є роман американської письменниці Сільвії Плат “The Bell Jar” (1963), який феміністичні критики вважають своєрідним маніфестом, що критикує і викривляє придушення прав жінок у 1950-х роках. Окрім цього, літературна спадщина Сільвії Плат налічує безліч поетичних творів, у яких так само викрито проблеми жіночої гідності та емансипації від чоловічого гніту, серед них “Heavy Women” (1965), “The Bee Meeting” (1965), “The Arrival of The Bee Box” (1965), “Stings” (1965), “The Swarm” (1965), “Wintering” (1965).

Четверта хвиля феміністичного руху, яку часто іменують постфеміністичною, розпочалася в 2010-х роках і привернула увагу до дискримінації жінок, шляхом розголошення даної проблеми у ЗМІ та соціальних мережах. Характерною ознакою постфемінізму є саме залучення новітніх інформаційних технологій та медіа для популяризації руху за жіночі права. Таким чином, ми бачимо, що в останні десятиліття основний фокус гендерних досліджень перенесено на вивчення і обґрунтування вчень про жінок.

Гендерні дослідження мають велике історичне підґрунтя, починаючи з античних часів філософи, письменники і науковці займалися вивченням

питань гендерної ідентичності і диференціації. У ході розвитку гендерних студій, з них виокремилася значна кількість самостійних течій і напрямків, кожний із яких має власну ідеологію і теоретичне обґрунтування. Виникнувши в контексті історичних, соціальних і психологічних досліджень, гендерні студії склалися в окрему систему, яка інтегрувалася до літературознавства. Таким чином, стало можливим розглядати і аналізувати гендерні феномени у контексті літературної творчості.

1.2 Гендерні дослідження у літературознавстві

Останнім часом питання гендерних досліджень набуває все більшого розголосу і розглядається у контексті різних дисциплін. Така популярність зумовлена підвищеним інтересом до індивідуальної диференціації кожної людини і визначення маскулінної чи фемінної приналежності. Так, зокрема, гендерна проблематика знаходить своє відображення не тільки в соціальних, філософських, економічних науках, а також в лінгвістиці, літературознавстві, історії, живописі, антропології, кінематографі, медієвістиці та медицині. Однак, слід зауважити, що ці дисципліни відрізняються у підходах до вивчення гендеру. Так, наприклад, в антропології, соціології та психології гендер вивчають більше з практичної точки зору, а в культурології в основному розглядаються тільки загальне уявлення про гендер.

Як зазначалося, гендерні дослідження нерозривно пов'язані із соціологією. Отож, беручи до уваги гендерну складову, соціологи мають можливість займатися вивченням закономірностей диференціації чоловічих та жіночих соціальних ролей [Бурдьє 2005, с. 291]. Гендерна соціологія як наука почала формуватись у 1970-х роках у Великій Британії, США, та інших країнах Заходу. Однією з передумов становлення гендерної соціології був розвиток жіночого руху – фемінізму. Саме тому початковим предметом

аналізу гендерної соціології виступали жінки. Серед дослідників, які зробили суттєвий внесок в розвиток представленої науки слід виділити: С. де Бовуар, І. Гофман, М. Мід, Д. Бернад, Б. Фрідан, К. Міллет.

Гендерні аспекти також інтегрувалися в психологію і сприяли утворенню окремого розділу диференціальної психології, в якому вивчаються закономірності поведінки людини в суспільстві, визначені її біологічною статтю, соціальною статтю та їх співвідношенням [Burn 1996, с. 22]. У гендерних дослідженнях соціальної психології вивчаються такі феномени, як: соціалізація, дискримінація, соціальне сприйняття та самосприйняття, самоповага, виникнення і розвиток соціальних ролей. Питаннями гендеру в психології займалися такі вчені як: Р. Столер – автор терміну «гендер», Дж. Мані, Г. Рубін, Е. Еріксон, Л. Виготський.

Гендерний підхід в історичних науках полягає у використанні гендерної методології у процесі вивчення історичного процесу. Гендерна методологія, у свою чергу, передбачає аналіз соціально-історичних явищ з урахуванням гендерного впливу і діахронічне вивчення соціальної організації суспільства крізь призму гендерних ролей. Завдяки цьому стає можлива реконструкція минулого з урахуванням гендерного досвіду того чи іншого історичного періоду. На відміну від гендерної історії, гендерна методологія передбачає експансію у всі галузі історичного знання та розгляд усіх процесів на базі гендерно-соціальної парадигми [Scott 1986, с. 1053–1075].

В останні роки можна помітити розвиток гендерних досліджень в англomовній медієвістиці, а саме значне збільшення кількості наукових робіт з цієї проблематики. Першими дослідженнями, які послуговувалися надбанням гендерних студій були праці в яких розглядали середньовічний шлюб та сім'ю (Х. Брук “Medieval concept of marriage”, 1989). Згодом, були опубліковані роботи в яких підіймалося питання місця жінки в середньовічному суспільстві (Ж. Дюбі і М. Перо “A history of women in the West”, 1992) [Scott 1986, с. 1072–1074]. Сьогодні гендерні дослідження в медієвістиці відходять від звичайного викладу історії жінок і поглиблюють

вивчення гендерної структури суспільства, піднімають питання третьої статі, девіантної сексуальності, тощо. Окрім цього, необхідно зазначити той факт, що більшість авторів наголошують на важливості віросповідання та релігійних поглядів у середньовіччі, оскільки саме вони багато в чому впливали, зокрема, і на гендерну ідентичність [Bennett 2004, с. 139–186].

Гендерні принципи все частіше застосовуються у лінгвістиці. На думку лінгвістів, текст можна досліджувати з точки зору реалізації у ньому гендерної приналежності оповідача. Тобто, визначати приналежність тексту до чоловічого або жіночого стилю написання, за допомогою аналізу лексики, синтаксису, категорії роду та ін. Як результат вивчення мовної поведінки статей, лінгвісти виділяють певні особливості чоловічого та жіночого мовного малюнка. Серед науковців, які присвятили себе вивченню питань гендерної лінгвістики: Н. Н. Розанова, Е. І. Горошко, М. А. Китайгородська, Р. Лакофф, Л. Пуш, О. Эсперсен.

На сьогодні, найбільш перспективною сферою гендерних досліджень є літературознавство. Методологічні основи гендерного літературознавства закладені у роботах В. Вулф “The Second Sex”, дослідженнях Ю. Кристевої, Ж. Дерріди, Ф. Лакана, Д. Спендера, Дж. Тодда. Так, зокрема, Ю. Кристева, синтезувавши у своїх роботах концепції Лакана і Дерріди, відмовившись від опозиційності «чоловіче-жіноче», сформулювала теорію подвійної детермінованості суб'єкта, згідно з якою природа людина має два начала: семіотичне і символічне. Окрім цього, дослідниця наголошувала на виділенні в межах художнього тексту трьох рівнів: суб'єкта письма, одержувача та відокремлених текстів [Kristeva 1980, с. 92–123].

За гендерним принципом, літературну критику можна розділити на фемінну і маскулінну. Так, зокрема, жіноча література – загальний термін для позначення книг, які орієнтовані на читачок. Найвідомішими роботами з теорії «жіночої літератури» є праці Мері Еллманн “Thinking About Women” (1968), Сандри Гілберт і Сюзан Губар “The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination” (1979), Елен Моєрс “Literary

Women” (1976), Рейчел Дю Плессі “Writing Beyond the Ending: Narrative Strategies of Twentieth-Century Women Writers” (1985).

Професорка жіночих досліджень Елізабет Грос виокремлює з феміністичної літературної критики такі складові:

1. жіноча література, в якій акцент ставиться на статі автора;
2. жіноче читання, де основним є рецепція читача;
3. жіноче письмо, в якому важливу роль грає стиль тексту;
4. жіноча автобіографія з фокусом на змісті тексту [Gross 1995].

Жіноча література є одним із найбільш продуктивних різновидів жіночої творчості. Більше того, вивчення жіночої літератури – актуальна галузь не лише для літературознавців, а й психологів, філософів, лінгвістів. Критикині-феміністки деконструюють вже існуючі традиційні літературні образи і тим самим, створюють новий жіночий канон, доводячи цінність жіночого внеску в культурне життя. Такі модернізації літературних образів дають поштовх появи так званого «жіночого письма», яке, в свою чергу, мало суттєві відмінності від традиційного – чоловічого [Мої 2002].

Термін «жіноче письмо» вперше був використаний Елен Сіксу у книзі “The Laugh of the Medusa” (1976) і є напрямом літературознавства, який досліджує здебільшого тексти, написані жінками. Письменниця мала на меті заснувати жанр літературного письма, який би відрізнявся від традиційних чоловічих стилів і поряд із цим, досліджував відмінності жіночої мови і тексту [Showalter 1981, p. 185]. Е. Сіксу у своїй роботі стверджувала: “*woman must write herself: must write about women and bring women to writing, from which they have been driven away*” [Cixous 1976, c. 875]. “The Laugh of the Medusa” можна розглядати як маніфест за звільнення жінок. Це яскравий приклад жіночого письма в основі якого лежить втілення жіночого «я». Цікавою деталлю є те, що письменниця акцентує увагу на відсутності зв’язку між логікою усного мовлення і написаним текстом, пов’язуючи це з тим, що текст йде з глибини власного «я» [Стельмах 2012, с. 363].

Слід зазначити, що такі дослідниці як Л. Ірігаре, Ш. Шаваф, К. Клеман, Ю. Кристева, Б. Еттінгер зробили великий внесок у формування і розвиток представленого літературного напрямку. Головною ознакою жіночого письма виступає власне мова автора, тобто те, що неможливо виразити структурно. Так, зокрема, Е. Сіксу припускала, що письменницям-жінкам більше притаманні такі стилі письма як «потік свідомості», аніж чітко структуровані традиційні стилі. Пітер Баррі, в свою чергу, зауважує: *“the female writer is seen as suffering the handicap of having to use a medium (prose writing) which is essentially a male instrument fashioned for male purposes”* [Barry 2002, с. 88]. Таким чином, жіноче письмо розглядається в якості антитези до чоловічого.

Варто звернути увагу на риси, які притаманні жіночому письму. Ю. Кристева виокремлює дві ознаки, які властиві жіночим текстам. Перша – відсутність чіткої структури, логічної та традиційної, що не є ознакою нездатності писати у рамках певної системи, а є своєрідним запереченням існуючих правил. Натомість, жіноче письмо характеризується фрагментарністю та вільною композицією. Окрім цього, йому притаманний своєрідний мовний аскетизм – намагання сказати менше, ніж насправді мається на увазі. Згідно другого принципу, усе в тексті є знаком, тобто, семантизація в даному випадку відбувається не на рівні слів, як у більшості прозових творів, а на рівні означуваного [Стельмах 2012, с. 360–361].

Однією з дослідниць жіночого письма є Л. Ірігарей, теорія якої ґрунтується на перепрочитанні та реінтерпретації патріархальних текстів починаючи з епохи Античності і закінчуючи психоаналітичними працями З. Фрейда і Ж. Лакана. На думку авторки, всі тексти, які написані чоловіками, мають певні жіночі ознаки і головна мета її досліджень – ідентифікувати ці риси і довести те, що жіночність присутня і на рівні чоловічої культури [Стельмах 2012, с. 362].

У висновку, слід зазначити, що для жіночого письма характерна відкрита структура тексту та імітації усного мовлення на письмі. Мова у феміністичних тестах часто більш описова і метафорична. Письменники-

чоловіки, в свою чергу, апелюють меншою кількістю емоційно-забарвленої лексики. Якщо брати до уваги синтаксичний рівень організації тексту, то письменниці зазвичай нехтують традиційним синтаксисом і вдаються до розірваності тексту, окрім цього, має місце нетипова пунктуація.

Слід зауважити, що гендерна система суспільства також впливає на створення, аналіз та інтерпретацію літературного твору. Переважна більшість літературних критиків справедливо відзначають існування специфічного жіночого читання, якому доводиться долати традиційні культурні стереотипи чоловічого сприйняття художнього тексту. На відміну від чоловічого читання, жіноче – ґрунтується на психологічному та соціальному жіночому досвіді.

За словами американської дослідниці Мері Якобус, жіноче читання — це система, яка одночасно проектує як текстуальну відмінність (значення), так і сексуальну відмінність (гендер). Образ жінки виступає об'єктом прочитання. Окрім цього, в процесі рецепції тексту до уваги береться гендерний аспект, завдяки чому відбувається процес ідентифікації читачок. На думку М. Якобус, жінка може бути визначена творцем власної системи значень, які мають на меті відійти від патріархального читання та традиційної гендерної ієрархії [Jacobus 1986, с. 83–109].

У феміністській літературній критиці існують різні концепції жіночого читання. Серед них можна виділити: «фривольне читання», читання як «транс-позиція (К. Стімпсон), читання як «гендерне маркування» (М. Віттіг), «над-читання», яке складається з «читання між рядками» і «дешифрування мовчання» (Н. Міллер), «відновлююче читання», полягає у репрезентації анонімного жіночого досвіду та переживань (С. Губар та С. Гілберт), «екстатичне читання» (Д. Феттерлей) [Kolodny 1980, с. 451–467].

На думку американської літературознавиці, Джудіт Фетерлі, жінка повинна навчитися читати як жінка: *“to release new meanings of the text from the point of view of female experience, to choose what is most meaningful for women in the text”* [Monteiro 1983, с. 124]. Американська літературна критикиня Аннет Колодні виокремлює три основні характеристики жіночого читання.

По-перше, жіноче читання менш абстрактне, ніж чоловіче, так як жіночий текст завжди ґрунтується на реальному життєвому досвіді. По-друге, у процесі читання жінка зазвичай відчуває певне придушення власних почуттів і намагається чинити опір цьому придушенню. По-третє, у жіночому читанні увага сфокусована на жіночих образах та жіночих ситуаціях, які чоловіками дешифруються як другорядні та незначущі [Kolodny 1985, с. 46–62].

Ще однією складовою феміністичної літературної критики і одним з провідних жанрів жіночого письма є жіноча автобіографія. Одними із перших дослідників, які спробували визначити її генезис і особливості були французькі філософи Жорж Гюсдорф (“*De l’autobiographie initiatique à l’autobiographie genre littéraire*”, 1956), Філіп Лежен і Естель Єлінек (“*The Tradition of Women’s Autobiography: From Antiquity to the Present*”, 1986).

Жіноча автобіографія – літературний твір, в основі якого лежить самопрезентація жіночого "я", акцентування саме на жіночій специфічній суб'єктивності. Теми, які репрезентується в таких текстах, пов'язані із родиною та хатніми справами. Тобто, головна увага приділяється висвітленню особистісної сфери жінки, а не публічної. Е. Єлінек визначає стиль жіночих автобіографій як фрагментарний та нехронологічний. Суб'єкт таких творів – багатоплановий [Jelinek 1986].

Стає очевидним, що феміністична літературна критика займає вагоме місце у світі літературознавства, оперує власним термінологічним апаратом і ставить для вирішення актуальні питання.

В українському літературознавстві було сформовано свою традицію вивчення гендерних студій в 90-х роках ХХ ст. Одними із перших науковців, які почали розглядати представлений феномен були І. Жеребкіна, С. Павличко, О. Кісь, Т. Мельник, Л. Кобелянська та ін. [Скорик 2004]. Українська гендерологія як навчальна дисципліна активно розвивається і фокусується на соціально-економічних складових українського суспільства. Одне із провідних місць в ній займає гендерне літературознавство, яке в свою чергу, виступає аналогом феміністичної критики і використовує її методології.

Завданнями є вивчення гендерних засад поетики творів різних родів, жанрів, їхньої приналежності до відповідних літературних епох, напрямів, шкіл, а також вивчення гендерних аспектів читацької рецепції.

У зародженні та розвитку власне української феміністичної літературної критики першовідкривачкою стала дослідниця, критикиня і перекладачка Соломія Павличко. Вона застосувала феміністичний метод прочитання та аналізу творів українського та світового письменства [Павличко 1997]. Окрім цього, проблеми жіночого письма вивчали і такі українські дослідники як: Т. Гундорова, В. Агеєва, Н. Зборовська, Л. Таран, О. Смерека.

Отож, у цілому, актуальність гендерних досліджень у різних наукових дисциплінах пов'язана, в першу чергу, з соціально-культурними змінами, які передували появі жінок у багатьох сферах і необхідністю аналізу цих змін для прийняття практичних рішень у галузі політики, економіки та освіти [Землякова 2019]. Так, зокрема, романи Агати Крісті, які виступають матеріалом дослідження у цій кваліфікаційній роботі, слід розглядати крізь призму гендерних досліджень, зосереджуючись на особливостях репрезентації чоловічих і жіночих образів, наділення їх маскулініними або фемінними якостями.

1.3 Ключові категорії гендерних студій

Кожна наука апелює власними термінами. Так, зокрема, гендерні студії мають термінологічний апарат, за допомогою якого чітко пояснюють відповідні поняття і співвідносять його з поняттями в межах представленої сфери. До термінологічного мінімуму гендерних студій прийнято відносити безпосередньо поняття «гендер», «гендерні дослідження», «жіночі дослідження», «гендерні стереотипи», «гендерні ролі», «фемінність», «маскуліність», «андрогінність», «патріархат», «матріархат».

У найширшому смислі гендер (англ. gender – стать від лат. genus – рід) слід визначити як змодельовану суспільством та підтримувану соціальними інститутами систему цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їхньої статі [Скорик 2004, с. 11].

Сучасна концепція гендеру вперше була запропонована і описана американським дослідником Дж. Мані у науковій роботі “Sexual Incongruities and Psychopathology: The Evidence of Human Hermaphroditism”, яка була опублікована у британському журналі із медичної сексології (British Journal of Medical Sexology) у 1955 році. Він запозичив термін з лінгвістики і ввів його у літературу медичної і психотерапевтичної спрямованості, наголошуючи, що гендер – поняття не тільки біологічне, а й соціальне. На його думку, гендер або гендерна ідентичність – це *“a person's relative sense of his or her own masculine or feminine identity”* [Money 1956]. В той час, американський психоаналітик Р. Столер у своїй науковій праці “Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity” (1968) наголосив на відмінності між поняттями “gender” і “sex”. Під гендером він розумів *“a function of culture; an innate and immutable sense of maleness or femaleness, usually consolidated by the second year of life”* [Stoller 1968, с. 18]. На противагу цьому, поняття «стать» він трактував як *“a function of biology”* [Stoller 1968, с. 17–21]. Однак, наведені дефініції не є універсальними, адже, науковці надають різне трактування терміну. Так, зокрема, американський соціолог І. Гофман розглядав гендер як соціальний статус, який визначає індивідуальні можливості в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, виконанні сімейної ролі [Goffman 1976, с. 69–77].

У наукових працях поняття гендеру вживають у кількох значеннях:

- гендер як соціально-рольова і культурна інтерпретація рис особистості та моделей поведінки чоловіка і жінки, на відміну від біологічної статі;

- гендер як засіб соціалізації індивідів, які народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей;

- гендер як політика рівних прав і можливостей чоловіків і жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо їхньої реалізації [Скорик 2004, с. 12].

Одним із основних термінів, які є основоположними для гендерних студій є «гендерні стереотипи». Під цим поняттям науковці розрізняють узагальнені усталені уявлення стосовно про те, якими є чоловіки й жінки та якою діяльністю вони повинні займатися [Myers 1998, с. 219]. Гендерні стереотипи можна умовно розділити на три групи:

- стереотипи маскулінні і фемінні, які пов'язані із наданням чоловікам і жінкам відповідних до їх статі психологічних рис і якостей;

- стереотипи соціальних і професійних ролей, які пов'язані з гендером;

- стереотипи, пов'язані зі змістом діяльності чоловіків і жінок [Скорик 2004, с. 185].

Доцільним є розтлумачити поняття гендерних ролей, яке лежить в основі гендерних досліджень. За словами Дж. Мані гендерні ролі – *“all those things that a person says or does to disclose himself or herself as having the status of a boy or man, girl or woman”* [Money 1955, с. 258]. Так, зокрема, маскулінність (від лат. *masculus* – «чоловічий») визначають наступним чином: *“a form of gender, variously defined as an identity, a social role, and a form of power and is typically, though not exclusively, associated with men”* [Mankowski 2016, с. 66]. Типовими маскулінними якостями вважаються інтелект, раціональність, незалежність, активність, силу (як фізичну, так і психологічну, чи силу характеру), авторитарність, агресивність, стриманість в емоційних проявах, схильність до ризику, прагнення до досягнень [Скорик 2004, с. 137].

Під поняттям фемінність (англ. *feminism* від лат. *“femina”* – «жінка») розуміють *“a psychological characteristic of a person associated with the female gender, or characteristic forms of behavior expected of a woman in society”* [Tucker 1998, с. 186]. До цілісних фемінних рис належать емоційність, м'якість, слабкість, турботливість, практичність, консервативність, інтуїтивність,

реалістичність, комунікативність, сенситивність, емпатійність. Проте, маскулінні і фемінні ознаки не є усталеними і варіюються в залежності від історичної епохи і культурних особливостей. Так, зокрема, яскравим прикладом еволюції гендерних характеристик можна вважати виборче право для жінок, яке належить до історичних змін.

Термін андрогінність (від дав. грец. Άνδρα – «чоловік» і дав.гр. γυνή – «жінка») використовують по відношенню до тих індивідуальностей, які *“rated themselves as having masculine and feminine characteristics; and substantial data indicated that these individuals were typically the most well adjusted and mentally healthy”* [Mankowski 2016, с. 68]. Поняття андрогінії було введено американською дослідницею Сандрою Бем на початку 1970-х років, чим поставило під питання існування бінарної поляризації гендерів. У свою чергу, андрогінність визначається за наявності однаково високих показників як маскулінності так і фемінності. Людей з низькими показниками обох категорій, дослідниця називала недиференційованими [Bem 1974, с. 157–159].

Для подальшого практичного дослідження доцільним є описати соціальні системи, які прямо пов’язані з гендерною диференціацією. Так, зокрема, виділяють дві основні форми соціальної організації: матріархат і патріархат. Поняття матріархат (лат. “mater” – мати і грец. «ἄρχη» – влада) трактують наступним чином: *“hypothetical social system in which the mother or a female elder has absolute authority over the family group; by extension, one or more women (as in a council) exert a similar level of authority over the community as a whole”* [Matriarchy as a social system]. До найдавніших згадок, які підтверджують існування матріархального устрою слід віднести давньогрецькі міфи про амазонок. Одним із перших, хто застосував поняття матріархат і описав його суспільний устрій був Геродот. Філософ описував жінок-воїнів (“men-slayers”) стародавнього світу, тим самим звернувши увагу західного суспільства до цієї теми [Below 1806, с. 12]. У свою чергу, французький дослідник Ж.-Ф. Лафіто, який декілька років прожив в індійських племенах, сприяв широкому розповсюдженню матріархату на всіх

континентах. Він стверджував, що не існувало нічого більш реального, аніж главенство жінок в північно-східних регіонах Північної Америки [Lafitau 1974, с. 69]. Отож, головною рисою матріархального сімейного устрою була беззаперечна влада жінки і передача її по жіночій лінії.

Подальший розвиток суспільства призвів до появи нового соціального устрою – патріархату. Це поняття має глибоке історичне підґрунтя. Вперше термін був застосований по відношенню до чоловіків-лідерів давньогрецьких племен, чия влада ґрунтувалася на кровних зв'язках, а не на договорі [Sanday 2001, с. 9143–9147]. Англійський філософ Роберт Філмер писав: “*kings were fathers and fathers were kings*”, що є прямим підтвердженням не тільки аналогічності, а й ідентичності батьківської і патріархальної влади [Paterman 1988, с. 23]. У вузькому значенні термін «патріархат» (від грец. πατήρ, ἀρχή, «влада батька») означає систему, яка історично на пряму пов'язана із виникненням грецького і римського права, згідно якої чоловік мав абсолютну юридичну і економічну владу над іншими членами сім'ї. У більш широкому смислі патріархат трактують як утвердження домінування чоловіків над жінками та дітьми в сім'ї, та над жінками в суспільстві загалом [Lerner 1986, с. 238–239]. Слід зазначити, що для патріархального устрою суспільства характерні патрилійність (кровна спорідненість за чоловічою лінією), полігінія (багатоженство) і зосередженість всієї влади в руках чоловіка [Jary 2005, с. 587].

Таким чином, теорія гендерних досліджень оперує великою кількістю термінологічних одиниць, які допомагають структурувати інформацію з питань гендеру. Наведені категорії гендерного дискурсу також слугують для аналізу літературних творів на предмет виявлення характеристик статевої і гендерної диференціації.

РОЗДІЛ 2

ПСЕВДОНІМНА ПРОЗА АГАТИ КРІСТІ У КОНТЕКСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ

2.1 Лірико – психологічні романи у творчому доробку Агати Крісті

Романи Агати Крісті захоплюють з перших сторінок та тримають у напрузі до самого кінця. Відомий літературознавець Ю. Борев писав: *«Варто почати читати будь-який невідомий роман Агати Крісті – і незабаром від нього не відірватися. Вона була наділена даром, умінням зацікавити читача своєю історією»* [Борев 2003, с. 155]. Творча спадщина письменниці налічує близько 70 детективних романів, 17 п'єс та більше 100 оповідань. Агата Крісті є одним із найбільш публікованих письменників за всю історію світової літератури. Її твори перекладені більш ніж на 100 мов та займають третє місце у світі після Біблії та творів Вільяма Шекспіра за кількістю видань та перекладів. Без перебільшення можна сказати, що Агата Крісті й по сьогоднішній день залишається визначною постаттю у літературі.

Дослідженню життєвого та творчого шляху Агати Крісті присвячено праці К. О. Шахової, Д. Хагеса, В. В. Дмитрієва, Л. Н. Ілліної. Проте романи, які були написані Агатою Крісті під псевдонімом Мері Вестмакотт, є практично невідомими сучасному науковому загалу. Вивчення лірико-психологічної прози письменниці здійснює Н. В. Тусина, роботи якої зосереджуються на аналізі автобіографічного начала цих романів та окремих рис їхньої поетики. У фокус уваги дослідниці потрапляють лише такі аспекти як вплив англійської літературної та культурної традиції на поетику романів Агати Крісті, творчість письменниці у контексті жіночої ліричної прози першої половини ХХ ст. та еволюція естетичних поглядів майстрині детективу.

Як було зазначено, коло робіт письменниці не обмежується виключно творами детективного жанру. Саме той факт, що авторка, яка до того часу завжди друкувалася під своїм власним іменем, вирішила обрати собі псевдонім, свідчить про зміну її жанрових уподобань у результаті пережитої особистої драми. Агата Крісті обрала для себе інше ім'я не лише з ціллю приховати справжнє, а й продемонструвати читачеві протилежну сторону своєї творчості. До того ж кожний новий етап життя письменниці дав поштовх для нового погляду на ті чи інші ситуації навколишнього світу.

Автори нерідко намагаються використати свій життєвий досвід як джерело натхнення під час створення романів, Агата Крісті не є винятком. Переживши особисту драму, письменниця починає писати псевдонімні романи, тим самим вдається до саморефлексії. Більшість романів Агати Крісті, які друкувалися під вигаданим ім'ям, певною мірою, є автобіографічними. Письменниця повертається до подій власного життя, намагається пережити та переосмислити їх знов. Навіть на сторінках «Автобіографії» вона згадує не всі перипетії, які були на її життєвому шляху. Зокрема, вона не розповідає про своє зникнення. Тож, недетективні твори стали таким-собі експериментальним тлом для оприявлення власних проблем, роздумів щодо їхньої суті та можливих шляхів їх усунення. Таким чином, лірико-психологічні романи Агати Крісті справедливо відносяться до розряду психологічної прози, яка дає можливість наблизитися до ліричного «я» авторки, розкрити особливості жіночої долі на тлі соціальних перетворень.

Слід нагадати, що лірико-психологічний роман – один із жанрових різновидів роману, метою якого є аналіз внутрішнього світу персонажів. Основним елементом такого твору є не сюжет, а розкриття характерів героїв, їх душевних переживань [Гром'як, Ковалів 2007, с. 592]. Класичні лірико-психологічні романи вперше з'явилися у Франції в XIX столітті і у подальшому набули популярності у всьому світі. Серед письменників минулих епох, які послуговувалися цим жанром були: С. Моем, О. де Бальзак, Д. Дюмор'є, А. Камю, Е. М. Ремарк. Сучасні автори такі як: Дж. Ірвінг,

Дж. Франзен, Дж. Барнс, Е. Стройт також часто звертаються до жанру лірико-психологічного роману. Прихильність Агати Крісті до цього різновиду роману можна пояснити особливостями його структури, а саме поєднанням ліричного і психологічного в межах одного жанру. Лірична частина проявляється в тому, що постать автора і головної героїні ніби зливаються воедино. Психологічна складова полягає в тому, що ідейним та сюжетним центром є не події, а особистість людини, її духовне життя.

Під псевдонімом Мері Вестмакотт було видано шість романів: “Giant’s Bread” (1930 рік), “Unfinished Portrait” (1934 рік), “Absent in the Spring” (1944 рік), “The Rose and the Yew Tree” (1947 рік), “A Daughter's a Daughter” (1952 рік) та “The Burden” (1956 рік). Ці романи, які науковці вважають ледь не мистецьким фіаско Агати Крісті, часто обходяться увагою під час дослідження творчості письменниці. Втім, варто наголосити, що у своїй недетективній творчості Агата Крісті торкається характерних для жіночої прози тем, а герої її романів проходять важкий шлях самопізнання. У центрі психологічних романів знаходиться жінка, яка відсторонена від громадського життя, соціальних та політичних питань, вона проводить самоаналіз, змінює простір навколо себе, який звужується до меж власного «я» [Тусина 2005, с. 45].

Псевдонімні романи письменниці можна умовно поділити на три групи. Підставою для такої класифікації є події навколо яких розгортаються сюжетні лінії творів. Ці події охоплюють різні етапи в житті Агати Крісті: дитинство і юність, заміжжя і материнство, таємниче зникнення. До першої групи відносяться романи “Giant’s Bread”, написаний у 1930 році та “Unfinished Portrait”, який був виданий 1934 року. Саме в цих двох романах найбільш яскраво представлене автобіографічне начало, а самопізнання героїв відбувається на тлі трагічних подій Першої світової війни. Проте письменницю більш цікавить не низка цих подій, а їхні наслідки, які тим чи іншим чином впливають на долі героїв та призводять до того, що персонажі опиняються на межі життя та смерті. Обидва романи мають ретроспективну композицію, починаються з прологу, який по суті є епілогом по відношенню

до подій твору. Твори починаються з сильного емоційного потрясіння в житті героїв, у романі “Giant’s Bread” таким є автокатастрофа, яка забрала життя дружини головного персонажа і тим самим поставила його перед важким життєвим вибором [Тусина 2006, с. 63].

Можна провести паралель між твором та випадками з життя письменниці, автокатастрофа та тимчасова втрата пам’яті – події, які мали місце не лише у романі, а й у дійсності. У романі “Unfinished Portrait” емоційним моментом є розлучення, яке переживає героїня і яке наштовхує її на думки про те, щоб вкоротити собі віку. Цей твір можна вважати ліричною сповіддю письменниці, оскільки він містить у собі ніжні спогади про дитинство та автобіографічні описи родичів.

До другої групи романів, опублікованих під псевдонімом Мері Вестмакотт можна віднести “A Daughter's a Daughter” (1952 рік), “The Burden” (1956 рік) та “Absent in the Spring” (1944 рік).

В цих творах є прагнення осмислити приховану самотність дорослої жінки та спроба зосередитися не лише на побутових проблемах, а на пошуку свого місця у житті та власного «я». У цих романах постає проблема існування людської особистості у світі сповненому непорозуміннь та розчарувань. Тут зображені не тільки подорожі в географічному плані, а й внутрішні, завдяки яким герої знаходять шлях до самопізнання. У романі “Absent in the Spring” саме подорож до Іраку стає причиною осмислення внутрішнього світу. Головна героїня твору завжди вважала себе чуйною матір’ю та дружиною, однак, сварка з чоловіком і небажання сприймати дочку як самостійну особистість стали причиною непорозуміннь із власною сім’єю.

В цьому романі виявляється неабиякий інтерес Агати Крісті до психологічних процесів, які відбуваються в людській підсвідомості. Мотив подорожі до Іраку використаний авторкою для того, щоб осмислити і співставити минуле з теперішнім та віднайти себе. Схожі події можна прослідкувати й у житті письменниці. Особливістю цього роману є роздуми головної героїні, які представлені у формі внутрішнього монологу. Вона

згадує епізоди з життя, слова, над якими ніколи раніше не замислювалася, та розглядає їх під іншим кутом зору крізь призму нового життєвого досвіду.

Другим романом цієї групи є “The Burden”, в центрі якого також є пошук гармонії жінки у відносинах з навколишнім світом. Героїня цього твору знаходиться перед вибором, в результаті якого вирішує повернутися до звичного їй життя та уникає змін. Як і у попередньому романі, письменниця продовжує роздуми стосовно нещастя, яке приносить надмірна опіка. У цьому творі мова йде про відносини між двома сестрами, де «нездорова» турбота старшої призводить до життєвого краху молодшої.

Ще один роман з цієї групи “A Daughter's a Daughter” зображує стосунки матері та дочки, непорозуміння які виникають між ними, коли мати вирішує вдруге вийти заміж. Ревнощі та образи повною мірою руйнують взаєморозуміння рідних людей: *“Such crude childish jealousy... because of it, her mother had suffered, had changed little by little into this nervy unhappy woman now confronting her with a reproach to which she had no answer”* [Christie 2014, с. 241]. На прикладі цього роману можна побачити наскільки тонко Агата Крісті відчуває жіночу психологію, їй вдається виявити та проаналізувати суперечності душі та викрити приховані переживання.

До останньої – третьої групи ліричних романів відноситься твір “The Rose and the Yew Tree”, в якому письменниця замислюється над серйозними філософськими проблемами. Він був написаний вже після Другої світової війни (1947 рік) та містить у собі роздуми про проблеми вибору та плину часу. Події цього твору розгортаються на тлі політичної боротьби, що є незвичним для недетективної прози письменниці. Центральною темою роману є осмислення межі між справжньою любов’ю і пристрасстю. Розповідь ведеться від першої особи, що дозволяє читачеві ніби бути присутнім під час подій, які зображуються у творі. На початку роману має місце катастрофа, яка повною мірою змінює життя та свідомість героя. Ця катастрофа вводить людину в межовий стан і допомагає усвідомити речі, які були непоміченими раніше, проаналізувати їх і зробити правильні висновки.

Таким чином, псевдонімні романи Агати Крісті розкрили ще одну грань таланту письменниці, а саме зображення психології персонажів на тлі актуальних подій. Стилiстика цих романів відрізняється від особливостей письма у детективних творах авторки, що робить псевдонімну прозу цікавим матеріалом для вивчення.

2.2 Гендерна диференціація англійського суспільства кінця ХІХ - початку ХХ століття

Формування поглядів та світосприйняття меткині відбувалося на порубіжжі двох століть і саме Вікторіанська епоха зробила вагомий внесок у становлення особистості майбутньої авторки. Відомо, що письменниця походила з традиційної вікторіанської сім'ї, тому очевидно, що вона сформувалася як особистість у контексті вікторіанської моралі та саме її вона представляє на сторінках своїх творів. Недаремно у сучасних літературознавчих дослідженнях Агата Крісті вважається виразницею вікторіанських цінностей і вікторіанської моралі [Василина, Кучеренко 2021, с. 12–16]. Саме тому доцільним є розглянути особливості устрою англійського суспільства початку ХХ століття, вплив вікторіанської епохи на формування національних цінностей і особливостей гендерних стереотипів тогочасся.

Варто нагадати, що вікторіанська епоха – період правління королеви Вікторії (1837 – 1901 рр.), події якого суттєво вплинули на становлення і розвиток нових цінностей англійського суспільства. Приводом для цього став технічний і, як наслідок, економічний прогрес, сильна колоніальна політика, демографічні зміни, завдяки яким Велика Британія завоювала статус імперії і сформувала особливий національний менталітет. Окрім цього, під впливом пуританських поглядів королеви була сформована «вікторіанська мораль», під якою розуміли сукупність моральних цінностей, які існували за часів

правління королеви Вікторії. До таких цінностей прийнято відносити: сімейні стосунки, почуття обов'язку, хазяйновитість, порядність, стриманість, респектабельність [Gillespi 1995]. Також, пунктуальність, працьовитість та економність стали найбільш важливими якостями. Більше того, контролю підлягали рухи, жести, тембр голосу, теми розмов і поведінка загалом. Однак, слід зауважити, що переважна більшість англійців притримувалася і поважала представлені погляди протягом довгого часу, навіть після смерті королеви Вікторії.

Безумовно, зміни в соціальному і економічному житті призвели до зміни соціальних відносин. Це була епоха протиставлень та опозицій, розмежувань та контрастів в ідеалізованій сфері соціальних відносин і суспільного регулювання: особисте і публічне, духовне і матеріальне. Однак, незважаючи на те, що раса, релігія, регіон проживання і професія були значущими аспектами ідентичності та статусу, головними принципами організації вікторіанського суспільства були стать і клас [Victorian era]. В соціальній сфері відбувалося чітке розмежування гендерних обов'язків. Специфіка цього розподілу знайшла своє відображення в поемі англійського поета Альфреда Теннісона “The Princess” (1847):

“Man for the field and woman for the hearth:

Man for the sword and for the needle she:

Man with the head and woman with the heart:

Man to command and woman to obey;

All else confusion” [Hill 1999, с. 182].

Очевидно, що автор є виразником ідей, які стосувалися соціальних проблем тогочасної Англії, зокрема, положення жінки у суспільстві, їх освіта і рівноправ'я статей. Незважаючи на консервативне закінчення твору, слід віддати належне тому, що він підняв питання жіночої емансипації і зауважив про наявність несправедливості по відношенню до них.

Таким чином, відбувалася чітка диференціація чоловічих і жіночих сфер і обов'язків, яка була названа “separate spheres ideology”. Ця ключова ідеологія

кінця ХІХ ст. спиралася на визначення «природних» характеристик жінок і чоловіків. Чоловіки були фізично сильними, а жінки слабкими. Чоловіки були незалежними, а жінки – залежними. Окрім цього, жінки в той час не розглядалися у якості окремих особистостей в суспільстві та були наділені незначними особистими правами, включаючи економічні та майнові. Чоловік завжди асоціювався з публічною сферою діяльності, а жінка – з домашньою/сімейною. Окрім цього, завданням жінок була підготовка наступного покоління до продовження такого способу життя. Чоловіки мали змогу брати участь у політиці, тоді як жінки повинні були вести домашнє господарство та створювати затишок в оселі. Також вважалося, що жінки від природи більш релігійні і тому мають регулярно відвідувати церкву [Hughes 2014, с. 11–15]. Однак, незважаючи на те, що тогочасні науковці і філософи вважали, що такий гендерний поділ був укорінений в природі, сьогодні це вважається прикладом соціального конструювання гендеру. Адже, культурні та соціальні установки формують уявлення про фемінність і маскуліність, якими наділені жінки та чоловіки.

Аналіз і обґрунтування концепції “separate spheres” було досить актуальною темою для наукових кіл. Так, зокрема, дослідниця Ненсі Скот видала книгу “The Bonds of Womanhood: “Woman's Sphere” in New England” (1977), яка є класичним прикладом дослідження концепції “separate spheres”. В своїй роботі вона зосереджується на описі жіночої сфери і тому, яким чином роль жінки привалює в ній [Morgan 2020]. Натомість, серед сучасних науковців є і ті, хто піддав критиці умовиводи, представлені в книзі Н. Скот. Так, наприклад, Керролл Сміт-Розенберг у науковій праці “Disorderly Conduct: Visions of Gender in Victorian America” (1982) продемонструвала не тільки створення жіночої культури в окремій сфері, але й їх несприйнятливість в соціальній, освітній, політичній, економічній і навіть медичній сферах [Poovey 1986, с. 184–189].

Розалінд Розенберг також досліджувала ідеологію окремих сфер у своїй книзі “Beyond Separate Spheres: Intellectual Roots of Modern Feminism” (1982).

Вона зосередилася на детальному описі правових та соціальних недоліків жінки в ідеології окремих сфер. Окрім цього, в її роботі наведені приклади того, як деякі жінки оскаржували свій недопуск до інших соціальних сфер і обмеження власним домом і сім'єю. Загалом, спільним серед усіх наукових робіт, присвячених цій темі, є опис культурної ідеології окремих сфер, яка ґрунтується на засадах того, що жінки належать до приватної сфери і є неприйнятними у публічній, на відміну від чоловіків. Отож, концепція “separate spheres” є важливим феноменом англійського суспільства кінця ХІХ – початку ХХ ст., яке визначило специфіку загальної картину соціальної і гендерної диференціації.

Не менш важливою рисою англійського суспільства представленого періоду вважають консерватизм. Перш за все, англійський консерватизм проявлявся у класовій диференціації суспільства, тобто, його ієрархічності. У той час для більшості класів було визначено певний рід занять і змінити його було дуже складно. Приналежність до певного суспільного класу проявлялась у доступі до влади, економічній спроможності, віруваннях, манерах, стилі життя, чистоті мови, цінностях. Можна виділити кілька основних соціальних класів в Англії:

- upper class – це освічені люди з бездоганною вимовою та манерами (королівська сім'я та інші титуловані особи) [Biressi, Nunn 2013, с. 118–142];
- upper middle class – заможні люди з вищою освітою (переважно науковці та колишні офіцери) [Biressi, Nunn 2013, с. 118–142];
- middle middle class – так звані «білі комірці» (дрібні підприємці, офісні службовці без належної вищої освіти) [Social class];
- lower middle class – люди без вищої освіти з помітним акцентом у вимові [Social class];
- working class – прості робітники, вимова яких характеризується наявністю жаргонізмів, професіоналізмів і превалюванням побутової лексики [Fox 2008, с. 8–15];

- underclass – жебраки або злодіячі, які живуть у муніципальних квартирах і не працюють [Фох 2008, с. 8–15].

Варто зауважити, що роль жінок у цій ієрархічній структурі залишалася у більшості статичною. Їх життя, як правило, було обмежено домом і зосереджувалося переважно навколо власного чоловіка і дітей. Єдиним обов'язком тогочасної жінки було підтримання домашнього затишку і виховання дітей. Проте, були певні відмінності між класами. Так, зокрема, жінки, які належали до вищого класу, жили у розкоші і більшу частину свого часу проводили на чаюваннях і балах, а решту за рукоділлям і верховою їздою. Жінки середнього класу здобували освіту, щоб допомагати батькам у сімейній справі і намагалися поріднитися з представниками дворянського стану.

В той же час, представниці робітничого класу ставали гувернантками, вчительками або помічницями по господарству, заробляючи таким чином собі на життя. Жінки нижчого соціального класу займалися «брудною» або нелегальною роботою і, як правило, були вихідцями з неблагополучних сімей. Загалом, жінки користувалися обмеженою кількістю прав. Ці права можна було прирівняти до прав дитини: неможливість голосувати на виборах, подавати звернення до суду чи бути власницею певного майна.

Щодо чоловіків, то варто зауважити, вони завжди виступали в ролі господарів будинку і головних годувальників сім'ї. З поняттям маскуліність ототожнювали такі протилежні якості як *“success, aggression, and ruthlessness, yet victory within the rules, courtesy in triumph, compassion for the defeated”* [Mangan 1981, с. 135]. Здебільшого вікторіанські чоловіки дотримувалися кодексу джентльмена, тобто, певного списку вимог, що стосувався не лише моральних цінностей загалом, а й будь-яких дрібниць у поведінці та розмові. Одним із важливих компонентів образу чоловіків було ставлення до жінки. Для них жінка не була головним предметом турбот, однак, вони цінували в ній чесність, невинність, покірність, м'якість, ніжність. Для чоловіків жінка виступала в якості міцного тилу, завдяки якому в них була можливість відпочивати від справ у спокійній, затишній обстановці. Таким чином, можна

зробити висновок, що слова «жінка» та «дружина» для представників сильної статі були синонімами [Dodd 1999, с. 87–103]. Отож, якщо образ жінки ототожнювався з образом «янгола в домі», то сфера діяльності чоловіка визначалася виключно організацією матеріального боку сім'ї.

Наприкінці ХІХ століття прояви британського консерватизму в питаннях гендерної приналежності поступово стали піддаватися зовнішньому впливу. Це пов'язано з розгортанням жіночого руху і як результат, певного послаблення усталених диференціацій гендерної приналежності. Найбільш помітні зміни відбулися по відношенню до представниць жіночої статі. Так, зокрема, у 1870 році був прийнятий «Закон про початкову освіту», відомий також як «Закон Г. Форстера». Результатом цього закону стало скасування гендерної ізоляції початкової та середньої школи [Armytage 1970, с. 121–133]. Отож, дівчата отримали змогу відвідувати освітні заклади на рівні з хлопцями, а не тільки займатися самоосвітою, як було до цього. Таким чином, вікторіанська школа вплинула на формування особистості англійців і навчала їх моральним якостям, які були притаманні вікторіанському періоду. Окрім цього, варто згадати про зародження феміністичного руху і їх боротьбу за право голосувати на виборах і виступати на одному рівні з чоловіками у публічній сфері.

Загалом, з появою феміністичного руху образ жінки в літературі вийшов на передній план. *“The women question had formed an essential part of Victorian thought during most of the reign, and there had already been much agonizing over both the formal status of a woman and general conceptions of the female role”* [Cunningham 1978, с. 4]. Її образ став поступово набувати нових рис, таких як самостійність і самодостатність, свобода, відповідальність, часткова фінансова незалежність, рішучість. Також, зміни відбулися і в відносинах між чоловіками і жінками. Так, зокрема, жінка вже не вважалася власністю чоловіка і часто сама скеровувала власні вчинки. Щодо публічної сфери, то тут жінки домоглися права приймати участь у певних суспільних справах задля покращення власного положення в суспільстві. В результаті таких метаморфоз

з'явився образ високоморальної, освіченої жінки, яка цінує сім'ю, але не обмежуються її рамками.

В результаті слід зазначити, що вікторіанська епоха суттєво вплинула не тільки на суспільно-політичне і економічне життя, а й на відносини всередині соціальної групи. Так, зокрема, чітка ієрархізована структура англійського суспільства кінця ХІХ століття розмежовувала права, обов'язки і привілеї представників окремих суспільних класів. Окрім цього, диференціація суспільства відбувалася не тільки на рівні класової, а й на рівні гендерної приналежності. В той час коли чоловіку відводилася чільна роль в сім'ї і суспільстві, то жінка займала другорядні місця, залишаючись при цьому в тіні свого чоловіка. Проте, наприкінці століття ситуація змінилась і жінки почали займати власну нішу в англійському соціумі.

РОЗДІЛ 3

СИСТЕМА ОБРАЗІВ ПЕРСОНАЖІВ В ПСЕВДОНІМНІЙ ПРОЗІ АГАТИ КРІСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН

3.1 Типологія та функції жіночих образів у романах

У літературній традиції початку ХХ століття з'являється велика кількість літературних творів, у яких головну роль відіграють жіночі персонажі, а тема жіночої долі є однією з центральних. Причиною цьому є соціально-культурні процеси, які переживало суспільство тогочасся, а саме – трансформацію світоглядних орієнтирів і поступове згасання вікторіанського ригоричного світогляду. В результаті, це призвело до появи нового типу літературної продукції про жінок та для жінок.

Варто зауважити, що у культурному колі дедалі більшу роль стали відігравати саме жінки-письменниці. Серед них з'являється справжній ряд майстринь слова, зокрема Вірджинія Вулф, Маргарет Мітчелл, Агата Крісті, Симона де Бовуар та ін. Їхні голоси почали дедалі більше увиразнюватися на фоні загального патріархального письменництва. За словами Д. Френсіса, жінки-романістки у своїх творах зверталися до проблем шлюбу, материнства, господарювання та морального виховання і таким чином кидали виклик патріархальному устрою, відтворюючи жіночу сферу і обираючи жінок в якості головних персонажів [Francis 1999]. Авторки цього періоду приділяли особливу увагу фемінним якостям та гендерним традиціям і створювали індивідуалізовані образи жінок, затверджуючи їх цілісність та автономність як суб'єкта культури.

У лірико-психологічній прозі Агати Крісті, на той момент вже відомої письменниці, велика увага приділяється опису жіночих образів та їхній ролі у розгортанні сюжетних перипетій. Жінки в романах письменниці, як правило,

виступають у ролі головних персонажів оповіді. На їх прикладі авторка розмірковує над особливостями тогочасних цінностей англійського суспільства та підіймає питання сімейних стосунків.

У своїй псевдонімній прозі меткиня зображує декілька іпостасей жіночих образів, а саме: дружина, мати, сестра і бабуся, і при цьому розглядає їх у різних життєвих ситуаціях. Очевидно, що досвід авторки у сфері детективної прози дався навзнаки. Це проявляє себе у тому, що жінки часто виявляють раціональні пориви. Водночас, саме той факт, що Агата Крісті намагається зайнятися саморефлексією, робить ці образи більш життєвими і наближеними до реальності. Через це в творах наявні численні автобіографічні мотиви, звертаючись до яких, письменниця намагається зануритися у власний внутрішній світ і вирішити життєві проблеми.

Таким чином, відбувається перенесення акценту із суспільної сфери зовнішніх конфліктів (як-то в її детективній прозі) у сферу приватного життя і внутрішніх конфліктів. Образ жінки тут переважно розкривається в сімейному колі і на тлі сімейних відносин, які мають різний характер. Представниці слабкої статі не належать до публічної сфери, а їхній світ обмежений стінами будинку. Тож, треба розглянути жіночі образи із псевдонімних романів з метою створення цілісної візії особливостей репрезентації гендерних стереотипів тогочасся.

Першим з псевдонімних романів є “Unfinished Portrait” (1934). У ньому йдеться про життя героїні на ім’я Селія, котра важко переживає розлучення і замислюється над тим, аби укоротити собі віку. Від фатального кроку її рятує молодий художник, якому жінка згодом розповідає історію свого життя. Вона переповідає йому про своє дитинство, заміжжя, народження доньки та про прикру зраду чоловіка, яка стала причиною їхнього розлучення. Тут проявляються автобіографічні мотиви, які надають оповіді більш емоційного звучання.

У цьому творі репрезентовано три покоління жінок. Найстарше представлено бабусяю головної героїні, яка дійсно є взірцем вікторіанської

моралі і відіграє важливу роль при формуванні традиційних сімейних цінностей. Очевидно, що прототипом цієї героїні є бабуся самої письменниці. Реципієнтам презентується образ жінки, яка була вихована в дусі традицій тогочася: *“She had been brought up in the days when men were considered to be the hub of the universe. Women merely existed to minister to those magnificent beings”* [Christie 2014, p. 54]. Образ старої виражений та точний, авторка намагалася зобразити її якомога детальніше. Значна частина опису присвячена її портрету *“She had pink and white skin, two waves of white crimped hair each side of her forehead, and a big good-humoured mouth. In figure she was majestically stout with a pronounced bosom and stately hips”* [Christie 2014, c. 52]. Авторка використала лексеми *“majestically”* і *“stately”*, які є прямою характеристикою значимості та вагомості персонажу, важливості її фігури та наявності права голосу у прийнятті важливих сімейних рішень.

Серед суто фемінних видів діяльності можна виділити рукоділля, садівництво і написання листів. Тож, бабуся головної героїні проводить багато часу за в'язанням, вишивкою, отримує і надсилає кореспонденцію (*“she wrote letters”, “she crocheted shawls – blue and purple”, “she knitted from large skeins of soft sheep's yarn”, “she wove lace”, “knitted and embroidered waistcoats for old gentlemen”*) [Christie 2014, c. 55]. Можна прийти до висновку, що основна її функція у сім'ї полягає в тому, що вона створює атмосферу затишку і комфорту в будинку, і виступає у ролі берегині домашнього вогнища.

Опис відносин між головною героїнею і бабусяю виступає важливим епізодом твору. Стара дає онучці мудрі настанови, застерігає від необдуманих вчинків, зокрема, по відношенню до представників сильної статі. Вона завжди вчить дівчинку не довіряти чоловікам, певною мірою уникати близького спілкування з ними. Тобто, бабуся переповідає їй прописні істини життя і намагається стати ближчою по відношенню до онуки.

Образ бабусі будується на поєднанні таких фемінних рис як доброта, турботливість, мудрість, хазяйновитість. Вони надають їй привабливості, м'якості і певного затишку в очах читача. Водночас, через її життєвий досвід

стара набуває певних маскулінних якостей як-то “*stately*”, “*stout*”, “*thrifty*” [Christie 2014, с. 108]. Саме таке поєднання особливостей її характеру подається авторкою у позитивному ключі. Бабуся постійно прагне належно виховувати онуку і через це письменниця відноситься з поблажливістю до слабкостей героїні.

Наступна генерація жіноцтва в цій сім’ї представлена Міріам – матір’ю головної героїні. Вона виступає посередницею між старішим і молодшим поколінням. Її образ консолідує у собі загальноприйняті фемінні риси із маскулінними. Зокрема, вона є чарівною представницею слабкої статі, як і притаманно такій взірцевій жінці. Її внутрішня емоційна нестабільність розкривається у таких характерних жіночих рисах як “*strange flashes of intuitive understanding*”, “*impulsiveness*” [Christie 2014, с. 104]. При цьому в деяких життєвих ситуаціях вона може проявляти інший бік своєї особистості (“*demonstrative*”, “*restrained*”), що свідчить про вплив маскуліних рис на її природу [Christie 2014, с. 104].

Одним із головних завдань цієї жінки є виховання дочки, підготовка її до майбутнього подружнього життя. Міріам багато часу проводить зі своєю дитиною, постійно займається її освітою для того, щоб зробити доньку гідною учасницею суспільства: “*She was a good teacher, clear in explanation, and able to arouse enthusiasm over any subject she selected*” [Christie 2014, с. 97]. При цьому її поведінка унормована вікторіанською мораллю, через що вона відсторонено ставиться до дочки і не проявляє надмірних почуттів на публіці. У відносинах із чоловіком героїня також поводить себе як і належить жінці, вихованій у дусі вікторіанства: “*she devoted herself heart and soul to her husband*” [Christie 2014, с. 52]. Вона підтримує чоловіка в його справах і виступає берегинею домашнього вогнища.

Незважаючи на те, що образ Міріам є маловиразним і прописаний в загальних рисах, очевидно, що вона є втіленням правильної матері і дружини. Таким чином, гендерні стереотипи найвиразніше сфокусувалися в її

особистості. Можна припускати, що вона, в очах письменниці, є квінтесенцією фемінності.

Третє покоління цієї сім'ї представлено дочкою на ім'я Селія. На початку оповіді читач знайомиться з маленькою дівчинкою, яка вихована в атмосфері батьківської любові, фінансового благополуччя та безхмарного щастя, а наприкінці роману перед реципієнтом постає образ дорослої жінки, яка набуває життєвого досвіду і стає сформованою особистістю. Як і будь-яка представниця слабкої статі, Селія демонструє такі усталені риси як мрійливість, романтичність, миловидність (*“sensitive”, “romantic”, “sincere”, “placidity”, “sweetness”*) [Christie 2014]. Авторка гіперболізує ці якості і показує, що героїня часто піддається емоційним поривам аж до бажання укоротити собі віку. Очевидно, що в цьому образі письменниця рефлексує над власними життєвими перипетіями.

Слід зосередитися на етапі заміжжя героїні, яке виступає одним із центральних сюжетних елементів твору. Нагадаємо, що основою суспільства у консервативній Англії вважали сімейні стосунки, вони культивувалися як найвища цінність. Однак, на прикладі цього роману письменниця презентує деконструкцію традиційного сімейного укладу життя. Шлюб Селії є свідченням поступового занепаду моралі вікторіанського зразка. У образі чоловіка героїні авторка протиставляє суспільне «обличчя» цієї особи і зворотній бік цієї персоналії коли він знаходиться у сімейному колі. Внаслідок цього його зневажливе ставлення до дружини і невідповідальність, на якій наголошує Агата Крісті, призводить до того, що формується негативна рецепція цього персонажа. Подружнє життя нової родини, яке засновано на зраді та нехтуванні традиційними сімейними ролями, втілює власну трагедію письменниці та знаменує появу нового бачення стосунків між чоловіком і жінкою у шлюбі.

Таким чином, сімейне життя Селії повною мірою суперечить традиційним устоям тогочасся. Агата Крісті підкреслює, що зневага до вікторіанських норм та моралі, а саме: до вірності, чесності, довіри і взаємної

поваги призводить до краху подружнього життя і до подальшого розлучення, яке було абсолютно не прийнятним у контексті класичних цінностей [Василина, Кучеренко 2021, с. 12–16].

Якщо говорити про материнські якості самої Селії, то її важко назвати хорошою матір'ю. Одразу після народження дочки, героїня поклала відповідальність за її виховання на свою мати, адже, сама вона була не готова піклуватися про дитину. Окрім цього, Селія не проявляє материнської турботи по відношенню до дочки, чим демонструє повну невідповідність загальноприйнятому портрету матері: *“She no longer thought of Judy – she had got past that”* [Christie 2014, с. 312]. За допомогою образу Селії, авторка презентує деконструкцію образу тогочасної жінки, яка не відповідає усталеним нормам епохи і не є носієм вікторіанських цінностей, що визначає її особисту трагедію.

Таким чином, на прикладі трьох поколінь можна побачити еволюцію жіночих образів за рахунок їх більшої насиченості маскулініними характеристиками. Очевидно, що на це впливають навички письменниці в її детективній прозі, а саме схильність до раціонального пояснення світу, подій у ньому і раціональне мотивування вчинків людей.

Наступний приклад недетективної прози Агати Крісті – роман *“Absent in Spring”* (1944). Письменниця презентує головну героїню, яка повертається додому після гостювання у своєї дочки. Через несприятливі погодні умови і відміну потягів, вона вимушена певний час провести у придорожньому готелі. Тут, залишившись наодинці сама з собою, жінка вдається до саморефлексії, розглядає своє життя і переглядає власні стосунки з чоловіком і дочкою, своє відношення до них і робить відповідні висновки. Сюжет цього роману також перегукується із подіями з життя письменниці, а саме з її загадковим зникненням. Таким чином, можна вважати, що головна героїня Джоан є втіленням одного зі станів самої Агати Крісті.

Основні події роману розвиваються навколо головної героїні – Джоан. Вона вродлива, розумна, товариська, примхлива у питаннях комфорту.

Першою зовнішньою описовою характеристикою, яку авторка використовує для знайомства зі своєю героїнею, є її портрет: *“a slender, middle-aged woman with a singularly unlined face, brown hair hardly touched with grey, pleasant blue eyes and a cheerful smiling mouth”* [Christie 2014, с. 5]. На прикладі Джоан Агата Крісті тестує «інший» тип жінки, яка виходить за межі сімейних стосунків, і знаходить можливість самоствердитися через роботу: *“the Secretary of the Country Gardens Association... on the committee of our local hospital. And I take quite an active part in politics. What with all that and running the house”* [Christie 2014, с. 17]. Очевидно, що цей типаж набуває більшої самостійності і тим самим репрезентує фемінний образ у новій сфері. На прикладі Джоан проявляється бажання Агати Крісті осмислити можливість жінкою отримати певний статус в суспільстві.

Ще однією представницею слабкої статі у романі є дочка головної героїні. Вона зображена як добре вихована, порядна і освічена дівчина, яка любить своїх батьків і завжди дослухається до їх порад. Проте, описуючи цю сім'ю авторка робить акцент на напружених стосунках між жінками: *“Mother and daughter greeted each other with English reserve. Joan got a momentary shock as she met her daughter's eyes. They were so cool and uninterested”* [Christie 2014, с. 117]. Такі стосунки були обумовлені певними претензіями з боку дочки. Вона не вважала правильним гіперопіку матері та її бажанням тримати все під власним контролем.

Поведінка героїні впливає і на її відносини з чоловіком. Так, зокрема, надмірна гіперопіка і, як наслідок, авторитарність Джоан формує аб'юзивний характер стосунків між ними. Ігнорування героїнею волі чоловіка призводить до нерівноправних відносин, у яких він виявляється пасивною «жертвою» психологічного тиску. Це змушує його змінюватися під впливом жінки. Якщо раніше він був життєрадісним і повним енергії, то під час перебування поряд зі своєю дружиною він походив на змарнілого чоловіка середніх літ: *“He stooped rather, and there was a lot of white in his hair. He had a tired look”* [Christie 2014, с. 5].

Як можна побачити, риси характеру Джоан виходять за межі традиційної репрезентації слабкої статі. В її образі риси миловидної, турботливої особистості консолідуються з характеристиками сильної і незалежної жінки. Окрім цього, письменниця викриває таку незвичну для феміністичного образу характеристику як деспотизм. Образ Джоан, який, порушуючи норми консервативного суспільства, проявляє свою нежиттєспроможність і несприйнятність іншими персонажами.

Роман “The Rose and the Yew Tree” (1947) оповідає історію любові двох персонажів: молодій дівчині Ізабелли і норовливого чоловіка Джона Габріеля, який підлістю і підступністю намагається зайняти вигідне положення у суспільстві. Сюжетна лінія розгортається на тлі політичної гонитви і закінчується загибеллю Ізабелли.

Центральним персонажем тексту є Ізабелла, тендітна і слабка за своєю конституцією і зовнішністю. Під час знайомства з цим персонажем стає зрозумілим, що на перший план виносяться фемінні риси: “*She was incredibly like a figure out of an early stained-glass window... there was about her something that you might almost call beauty... She looked medieval, severe and austere... her face was not characterless; it had what I can only describe as nobility*” [Christie 2014, с. 37]. Сама ж Ізабелла ототожнює себе з образом червоної троянди, яка росте у саду біля її сімейного маєтку: “*roses all look as though they would be lovely to touch – rich – like velvet*” [Christie 2014, с. 85] і символізує досконалість, красу, земну пристрасть, вічність, життя і смерть.

Зовнішність, яка викликає певні очікування щодо її м’якості і покірності, контрастує з тими якостями, які дівчина проявляє в житті. Вона є прямолінійною, сміливою і рішучою. За цієї маскою ховається бунтарський характер, який проявляється у її рішенні вийти заміж проти волі батьків, що було неприйнятним в тогочасному суспільстві. Тут можна провести паралель із життям Агати Крісті і пригадати її перший шлюб з Арчибальдом Крісті, який вони уклали наперекір родині письменниці.

Авторка підкреслює суперечливість натури героїні. З одного боку, її життя нічим не відрізняється від життя дівчини її віку і статусу. З іншого, на прикладі історії Ізабелли авторка демонструє як одне невірне прийняте рішення (шлюб з негідним чоловіком) може кардинально змінити життя і привести до катастрофічних наслідків. Окрім цього, Агата Крісті показує, що непокора батькам, недотримання традиційних цінностей і норм суспільства деконструює образ гідної жінки з консервативної точки зору.

У наступному романі “A Daughter is a Daughter” (1952) головна героїня Ен втілює ідеал матері епохи вікторіанства. Тут героїня закохується в чоловіка на ім'я Річард, сподіваючись на нове щастя. Однак, її єдина дочка, Сара, категорично проти того, щоб її мати знову вийшла заміж. Тож, вона руйнує будь-які спроби її повторного шлюбу. В результаті, взаємна образа та ревності стають причиною складних стосунків матері і дочки, оскільки жодна з них не бажає поступатися власними принципами.

Ен представлена через низку її портретних характеристик, зокрема, “*so gentle and so appealing*”, що виявляє фемінну природу її характеру [Christie 2014, с. 73]. Вона була спокійна, дбайлива, скромна, життєрадісна жінка і гарна господиня: “*a gentle unhurried repose had been her chief characteristic*” [Christie 2014, с. 125], вихована в дусі традиційних цінностей. Ен розбирається в музиці і мистецтві, та має власні сформовані смаки: “*I continue to like classical sculpture and the things I was brought up to like*” [Christie 2014, с. 24].

В романі представлена картина неповної сім'ї. Так, зокрема, Ен не має чоловіка і самотужки займається вихованням дочки: “*Your husband is dead?*” *Yes, a long time ago*” [Christie 2014, с. 17]. Така ситуація була нерідкою у часи війни, коли багато чоловіків гинули на фронті, а жінки залишалися сам на сам зі своїми проблемами. Ця жінка зображується у надзвичайно позитивному ключі. Вона уміло поряється з роботою по господарству (“*clearing up the incessant untidiness*”) [Christie 2014, с. 5], любить готувати (“*an excellent cook*”) [Christie 2014, с. 65], завжди обирає роботу замість байдикування, має багато знайомих і вміє підтримувати дружні стосунки (“*had always found time to see*

her own personal friends”) [Christie 2014, с. 173]. При цьому за збігом зовнішніх обставин вона повинна виконувати певні нетипові для жінок функції, як-от: проводити складні телефонні розмови (*“difficult telephone calls”*) і тримати фінансові справи під контролем [Christie 2014, с. 15]. Той факт, що їй вдається поратися з цими двома гендерно сепарованими сферами: жіночою і чоловічою, свідчить про певні зрушення у рецепції соціальної та суспільної ролі жіноцтва.

Ще раз акцентуючи увагу на стосунках матері з дочкою, Агата Крісті розмірковує над тим, що може відбутися через надмір материнської любові і тим самим, ототожнює ці відносини із тягарем: *“I’m getting too dependent on her. I’m making her, perhaps, too dependent on me ”* [Christie 2014, с. 4]. Коли Сара на певний час від’їздить з дому, Ен відчуває полегшення і поволі починає змінюватися. З тихої, скромної жінки, яка весь свій вільний час проводила вдома, Ен перетворюється на розкішну даму, яка не пропускає жодного світського заходу: *“Ann’s quiet good looks had bloomed into a kind of beauty. That radiance, that happy look”* [Christie 2014, с. 43]. Трансформації образу відбуваються і у площині її ставлення до чоловіків, зокрема, героїня дозволяє собі почати нові відносини і вже не думає про схвалення дочки: *“She’s getting married again”* [Christie 2014, с. 107]. Таким чином, можна дійти висновку, що стосунки між матір’ю і дочкою є напруженими і при їхньому розставанні відбувається своєрідне вивільнення обох жінок від взаємних претензій та образ.

Ен наділена такими позитивними фемінними якостями як турботливість, сенситивність, м’якість, майстерність у хатніх справах. В свою чергу маскулінні риси (відповідальність, рішучість, самостійність), яких вона мимоволі набуває додають її образу певної чарівності, тобто, її особистість стає багатогранною і тим самим привертає увагу не тільки інших персонажів твору, а і читача.

У романі *“The Burden”* (1956) Агата Крісті виводить на авансцену дещо інший жіночий типаж. Замість дружини, матері чи бабусі, перед читачем

з'являється образ сестри, яка перебирає на себе функції всіх інших жіночих образів.

У центрі сюжету твору – відносини між двома сестрами, де «нездорова» турбота старшої призводить до життєвого краху молодшої. Визначальною характеристикою жіночих образів, представлених у романі, є їхня контрастність. З одного боку, обидві сестри – виразниці класичних ідей і моралі, однак, кожна з них наділена якостями, які певним чином контрастують з консервативними поглядами тієї епохи.

Образ старшої сестри, Лаури – приклад дорослої, розумної, гідної, сформованої особистості, яка не зупиняється перед життєвими труднощами і вміє нести відповідальність. На противагу їй, образ молодшої сестри, Ширлі, ототожнюється з «дорослим дитям», її існування спочатку залежить від батьків, а згодом – від старшої сестри. З самого початку твору Агата Крісті демонструє цю контрастність за допомогою прямої характеристики героїнь. Так, зокрема, у випадку старшої сестри, прикладом є опис, наданий третьою особою: *“Laura is just an angel.”* [Christie 2014, с. 34]. В той час, коли образ Ширлі – її власна репрезентація: *“I'm a lazy devil”* [Christie 2014, с. 89]. Письменниця оперує таким стилістичним прийомом як антитеза під час дескрипції героїнь (*“angel”* і *“devil”*) і тим самим підкреслює контраст характерів на семантичному рівні. Окрім цього, варто пригадати концепцію *“angel in the house”*, яка відповідає консервативним уявленням про добродісну, послужливу, віддану жінку і контрастує із образом Ширлі. Тож, очевидно, що авторка піддала критичному переосмисленню усталений образ ідеальної представниці слабкої статі.

Образ Лаури будується на поєднанні таких нормативних фемінних рис як-от емоційність, стихійність із такими чоловічими якостями як прагматичність, розсудливість, вміння нести відповідальність. В свою чергу, її цілеспрямованість проявляється у прагненні здобути щастя для молодшої сестри. Письменниця розкриває зазначені риси характеру героїні в той момент, коли батьки помирають і Лаурі доводиться швидко подорослішати, щоб мати

змогу облаштувати і забезпечити їхнє з сестрою життя: *“It was Laura who had made plans, weighing them carefully, trimming them to meet with approval, and then submitting them with all the force of indomitable decision”* [Christie 2014, с. 58]. Окрім цього, поняття *“hardworking”*, *“kind”*, *“generous”*, якими письменниця оперує при описі Лаури, – ті ідеальні риси людини, які проповідуються традиційною мораллю [Christie 2014, с. 134].

Ширлі, навпаки, виступає в образі безтурботної «дитини», яка не замислюється над проблемами функціонування світу за межами власного будинку. Так, зокрема, один із персонажів роману порівнює її з нерозкритимся бутонем троянди: *“a normally maturing rosebud had had its growth arrested by frost ... actually it would progress no further. It would not visibly wither. It would just, in the course of time, drop to the ground, unopened”* [Christie 2014, с. 135]. Авторка використала цю метафору задля того, щоб продемонструвати різницю між зовнішньою привабливістю героїні і внутрішньою несформованістю її характеру. Ширлі має всі можливості для вибору правильного життєвого шляху, проте, інфантильність і небажання щось робити позбавляють її здатності на перспективне мислення.

Однак, у процесі розгортання сюжетної лінії роману образ Ширлі зазнає суттєвих трансформацій. Такі зміни обумовлені зовнішніми причинами, які змушують її подорослішати і навчитися самостійно влаштовувати своє життя. Підтвердженням цих метаморфоз є набуття героїнею таких рис, які першочергово асоціюються з чоловічою поведінкою, а саме: *“brave”*, *“gallant”*, *“adventurous”*, *“able to take knocks, able to hold her own”* [Christie 2014, с. 279].

Лаура проходить шлях внутрішньої еволюції від жіночої жорстокості до материнської турботливості. На початку, це – дитинина, чия стихійність і запальність стали причиною бажання позбутися від сестри. Однак, домінуюча в її характері емоційність не дозволила покинути напризволяще сестру. Тож, з часом фемінні риси Лаури стають більш м'якими і набувають позитивної конотації. Однак, нагромадження надмірної турботи і цілковитої відданості

Ширлі, зробили Лауру залежною від сестри і неспроможною будувати власне життя. Тільки звільнившись від усіх «тягарів», змогла реалізуватися як особистість в повній мірі, здобувши щастя поряд із своїм коханим чоловіком: *“She felt his love... for the first time, she felt and comprehended the weight of love”* [Christie 2014, с. 250].

В своїй псевдонімній прозі Агата Крісті представляє декілька жіночих іпостасей, проте, не всі вони є класичними. Авторка виводить на авансцену образ «нової» жінки, в якому вміло поєднані фемінні і маскулінні якості. Таким чином, письменниця переглядає укорінений в суспільстві ідеал жіночої поведінки і додає до нього нові риси. Меткіня заперечує традиційну вікторіанську концепцію “angel in the house” і ідеологію “separate spheres”, які ґрунтуються на гендерних стереотипах.

3.2 Специфіка чоловічих персонажів псевдонімної прози

Шлюб та сімейні стосунки займали важливе місце у вікторіанському суспільстві. Ця епоха та її ідеали в галузі моралі та етики надовго визначили сімейні цінності та стиль стосунків чоловіка та жінки в англійській культурі. В цей час була сформована модель сімейних стосунків, у центрі якої стояв чоловік. Основний принцип цієї моделі полягав в домінуванні патріархальних відносин. Тому саме чоловік брав активну участь у суспільному, політичному і діловому житті. Головними завданнями представників сильної статі були забезпечення фінансової стабільності та підтримка статусу сім'ї в суспільстві.

Не дивлячись на те, що у псевдонімній прозі Агати Крісті головний акцент уваги перенесено на представниць жіночої статі, чоловічі образи органічним чином вплетені у загальну канву оповіді. Авторка репрезентує представників різних соціальних ролей для того, щоб показати як вони впливають на становлення образів головних героїнь. Тож, у лірико-

психологічних творах письменниці представляє образи батька, чоловіка і залицяльника.

Центральним образом роману “The Giant’s Bread” (1930) є герой на ім'я Вернон, який представляє доволі цікавий літературний типаж. Він є унікальним у контексті творчості Агати Крісті, адже, є єдиним персонажем на прикладі якого авторка складає своєрідну біографію від народження до дорослого життя. Таким чином, це дозволяє простежити процеси соціалізації цієї людини і показати, які події з життя сприяли становленню його як особистості.

Знайомство читача з Верноном починається з його дитинства. Стає очевидним, що він живе ніби в двох світах: реальному і уявному. Щодо реального світу, то він обмежується його будинком і родиною: “*The things in Vernon’s world were very real indeed. There was the drugget on the nursery floor, for instance...*” [Christie 2014, с. 12]. В уявному світі героя живе його уявний «друг»: “*Mr Green was like God in that you couldn’t see him, but to Vernon he was very real*” [Christie 2014, с. 13]. Через брак уваги і належних умов соціалізації Вернон вимушений вигадувати собі друзів і продумувати різні ситуації за їхньої участі. Така поведінка хлопчика свідчить також про багату фантазію, здатність до вигадки, творчість, емоційність – характеристики, які зазвичай притаманні дівчатам. Слід додати, що такі дитячі захоплення стали елементом формування характеру героя і його майбутньої творчої професії.

Однією з рис героя є його непостійність, яка традиційно притаманна представницям слабкої статі. Цю характеристику можна прослідкувати на прикладі його уподобань. Так, наприклад, на початку Вернон ненавидів музику й уникав контакту з нею: “*Music makes me feel all horrible inside*” [Christie 2014, с. 89]. Однак, згодом його думка кардинально змінилася і музика стає його головним заняттям: “*Music’s my job. I’m more sure of that than ever*” [Christie 2014, с. 401].

Слід зауважити, що образ музики, який проходить червоною стрічкою через увесь роман, допомагає розкрити внутрішній світ героя, розповісти про

його почуття і переживання. Однак, коли пристрасть до музики починає ним керувати, він поводить себе з певною відчуженістю: “*Vernon may be a genius. Nobody welcomes genius. On the other hand he may be just slightly mad. He sounds mad enough sometimes when he gets going*” [Christie 2014, с. 174]. В цьому випадку стає очевидним, що в образі Вернона проявляється домінування жіночої детермінанти. Тобто, авторка звертає особливу увагу на його емоційну сферу, яка підкріплюється любов’ю до музики. Це робить Вернона нетиповим представником патріархального суспільства, адже, на відміну від істинних джентльменів, він не займається традиційно чоловічою справою, не намагається заробити якомога більше коштів для забезпечення своїх потреб і потреб майбутньої сім’ї, не має суто чоловічих захоплень.

Можна прослідкувати паралель між героєм і першим чоловіком письменниці Арчібальдом. Вернон, так само як і Арчі, користується неабиякою увагою серед жінок. При цьому він не розуміє справжньої цінності почуттям і розцінює кожну жінку як свою власність. Якщо у випадку з Арчібальдом результатом такої поведінки є розлучення, то у романі це призводить до загибелі коханої жінки героя.

Образ Вернона є неоднозначним з точки зору репрезентації його характеру. Так, зокрема, його безхарактерність і нерішучість перетворює його на негативний персонаж, чия безвідповідальність доводить до трагічної ситуації за участю його коханої жінки (вона випала за борт корабля, яким вони подорожували, а Вернон не доклав зусиль аби її врятувати). Таким чином, Агата Крісті доводить, що порушення гендерних стереотипів і перехід з однієї гендерної ролі в іншу призводить до загального засудження і нездатності протистояти зовнішнім проблемам.

Батько головної героїні роману “*Unfinished portrait*” (1934) – Джон є втіленням класичного зразкового голови сімейства і утримувача домогосподарства. Він описаний в романі наступним чином: “*handsome man six foot tall... a brown-bearded giant, good-humoured, full of fun*” [Christie 2014, с. 61]. Письменниця відчуває симпатію до цього персонажа, при цьому

рупором відчуттів авторки є інші персонажі, які схвально висловлюються на адресу героя: *“a friendly soul whom everybody liked – more popular than Miriam – but without her quality of enchantment”* [Christie 2014, с. 62].

Як і належить чоловікам тієї епохи, Джон з дружиною часто проводить час в компанії своїх друзів, відвідує звані вечори та інші світські заходи: *“He loved people coming to the house; he loved going out”* [Christie 2014, с. 114]. Тож, Джона можна назвати душею компанії: *“a person is full of nice joke”* [Christie 1934, с. 42].

Саме Джон визначає особливості буття сім'ї і відповідає за прийняття значущих рішень. Його образу притаманні такі риси як відповідальність, добропорядність, стриманість, самовладання, здатність забезпечувати сім'ю та оберігати власний будинок. Підтвердження цієї думки можна знайти у тексті роману, так, зокрема мати Селії характеризує свого чоловіка наступним чином: *“Your father is a very good man. And a very religious man. He's one of the best men in the world”* [Christie 2014, с. 21]. Тож, очевидно, що суто маскулінні якості персонажа викликають неабияку симпатію по відношенню до нього.

Нагадаємо, що автобіографічні мотиви у романах присутні майже на усіх рівнях: від стилістики до сюжетної організації. Тобто, є очевидним, що батько письменниці, якого вона дуже любила, став праобразом Джона. Цей герой розкривається у стосунках зі своєї дочкою, до якої він проявляє нетипову теплоту в почуттях, не дивлячись на загальний осуд таких відкритих проявів турботи.

У романі *“Absent in the Spring”* (1944) чоловік на ім'я Родні є фоновим персонажем, він не виконує основну функцію і описується авторкою у загальних рисах. Зокрема, його зовнішність не конкретизована, однак, у тексті присутня його поведінкова характеристика: *“mannerly”, “most understanding”, “industrious”, “diligent”* [Christie 2014, с. 12].

Основною рисою героя є його працелюбство: *“Rodney had always worked very hard, harder perhaps than was good for his health”* [Christie 2014, с. 9]. Як істинний батько сімейства, він вбачає своє головне завдання у забезпеченні

фінансової стабільності родини і тому працює без вихідних і відпусток. Однак, згодом стає зрозуміло, що робота, яку виконує Родні не приносить йому належного задоволення: *“If a man doesn't do the work he wants to do, he's only half a man”* [Christie 2014, с. 87]. Це породжує певну самоневдоволеність і призводить до прояву емоційної складової його характеру, яка більш притаманна фемінній натурі.

Він має власне бажання і мрію, проте, жертвує ними заради інтересів родини: *“I want to farm. There's Little Mead coming into the market... it's good land, mark you”* [Christie 2014, с. 29]. Родні сильно страждає через відсутність підтримки з боку дружини, яка не поділяє його захоплення, хвилюючись виключно про фінансовий бік проблеми: *“there's no money in farming. Why, if you go into the firm you may be making as much as two thousand pounds a year some day”* [Christie 2014, с. 30]. Це робить образ Родні вельми непривабливим в очах патріархального суспільства, яке вимагало від чоловіка домінування стійкості та мужності. Тому, такі слабкості характеру зображуються зі знаком мінус і грають не на користь персонажа.

Стосунки Родні з дружиною, з першого погляду, можуть здатися ідеальними. Проте, невдовзі стає очевидним, що авторитарність дружини пригнічує моральний стан героя. Якщо на початку твору письменниця описує його як *“very attractive young man”* [Christie 2014, с. 68], то в ході розгортання сюжетної лінії авторка наголошує, що його привабливість та енергійність змінилися на втому і відчай *“he certainly looked a very tired man”* [Christie 2014, с. 118]. Не дивлячись на те, що такі типажі мали місце бути у реальному житті, на сторінки творів вони майже не виносилися і можливо у цьому проявляються особливості авторського стилю і автобіографізму цих романів.

Слід сказати, що авторка не засуджує таку нетипову поведінку Родні і наголошує на її сприйнятті в суспільстві. На прикладі цього персонажа стає помітним певне пом'якшення ригоризму вікторіанської моралі у ставленні до чоловіків і, як наслідок, наділення його фемінними якостями.

Центральний чоловічий образ роману “The Rose and the Yew tree” (1947) – Джон Габріель, молодий та активний політик, який прагне отримати владу усіма можливими шляхами. Джон Габріель – людина, яка не підтримує жодних стосунків зі своєю родиною, йому не знайоме почуття моралі та людських цінностей: *“Imagine to yourself what it's like to be born a coward — to lie and cheat and get away with it”* [Christie 2014, с. 82]. Один із героїв говорить про нього наступним чином: *“To tell you the truth, I've no idea ... He does not come from anywhere exactly – if you know what I mean”* [Christie 2014, с. 31]. Те, що цей персонаж не має ні сім’ї ні друзів, має викликати осуд з точки зору добропорядного англійського суспільства.

Образ Джона Габріеля має чітко виражену негативну домінанту, яка увиразнює його серед інших представників цього гендеру. Так, зокрема, він – людина без роду і племені, не має жодних моральних принципів, часто пиячить і зневажливо ставиться до представниць слабкої статі: *“he’s a womanizer, drunkard; the man who first, last and all the time, played for his own hand. An opportunist, a man with no virtues. He was pretentious, vulgar, boastful”* [Christie 2014, с. 7-9]. Він жадібний до грошей (*“to love money so much that you wake up and eat and sleep and kiss your wife with money foremost in your brain”*) [Christie 2014, с. 82] і завжди шукає власну вигоду (*“he thought of very little beyond doing himself well and grabbing as much as he can out of life”*) [Christie 2014, с. 221].

Окрім цього, він схильний до ризику: *“audacity of the rescues, a desperate risk, even a bluff”* [Christie 2014, с. 7]. Нерозумність і емоційна детермінованість цього ризику доводить, що в його характері проявляються такі типові для фемінного гендерного стереотипу риси як марнославство, бажання всезагальної уваги і намагання виглядати в найкращому світлі.

В соціумі він набуває більш типово маскулінних рис: *“He had brains of a kind, and he was, in certain circumstances good company. He had humour”* [Christie 2014, с. 13]. Однак, інші персонажі розуміють, що така поведінка є проявом лицемірства героя і не вважають його повноцінним членом соціуму

(“*he looked the kind of man who would be honest as long as it paid him*”) [Christie 2014, с. 211]. Вони викривають і осуджують спроби Джона Габріеля виглядати краще, аніж він є насправді. Таким чином, авторка репрезентує образ героя, чий гендерно марковані якості не відповідають образу істинного вікторіанського джентльмена в повній мірі.

Персонаж роману “*A Daughter is a Daughter*” (1952) Річард стає органічним елементом персонажної сфери і відтіняє стосунки між матір’ю і дочкою. Варто відзначити, що він є стриманим у своїх висловлюваннях і про себе говорить тільки зрідка. Тож, його основну характеристику можна підчерпнути зі слів інших персонажів: “*A little too confident of himself, too dogmatic... kind, honest and strictly fair. Obstinate and occasionally prejudiced. A man unused to laughing at things or being laughed at*” [Christie 2014, с. 22]. Цей образ є суперечливою натурою у якій органічним чином поєднуються маскулінні риси (“*confident*”, “*dogmatic*”, “*strictly fair*”, “*avoidance of rows or fusses*”) із певними фемінними якостями (“*obstinate*”, “*prejudiced*”).

Річард поводить себе гідно по відношенню до жінок: завжди робить компліменти, дарує квіти, допомагає у чоловічих справах і дотримується кодексу справжнього джентльмена. Зокрема, піклується про жінку як про слабку істоту і захищає її від будь-яких несприятливих зовнішніх впливів. Таким чином, поведінкова модель героя вписується у консервативний англійський соціум, а виховання чоловіка також дозволяє назвати його істинним джентльменом. Одна з героїнь твору навіть порівнює його з персонажем вікторіанського роману: “*you talk like in a Victorian novel*” [Christie 2014, с. 81]. Окрім цього, Річарду притаманні стриманість і витримка. Це проявляється під час спілкування з дочкою його коханої жінки, яка докладає зусиль аби вивести героя з рівноваги і позбутися його. Однак, він, як справжній чоловік, не дозволяє маніпулювати собою і тримається з гідністю, що робить його поведінку типово маскулінною.

Персонаж Річарда виконує важливу функцію у романі. Він є ніби лакмусовим папірцем, через який проявляються істинні риси і почуття головної

героїні, і тим самим розкриваються нові грані її характеру. Тож, образ Річарда відіграє надважливу роль у формуванні особистості головної героїні Ен.

Таким чином, можна узагальнити, що чоловічі типажі представлені образами батька (Джон “Unfinished Portrait”, Родні “Absent in the Spring”), чоловіка (Вернон “The Giant’s Bread”, Джон Габріель “The Rose and the Yew Tree”) і залицяльника (Річард “A Daughter’s a Daughter”) і зображуються з різним рівнем симпатії авторки. Очевидним стає той факт, що традиційні гендерні стереотипи здобувають схвальне ставлення з боку письменниці. Тому, такі чоловіки як Джон, Родні та Річард є позитивними образами. В постатях Джона і Річарда приваляють маскулітні риси, вони виступають носіями істинних сімейних цінностей і традиційної моралі. Незважаючи на те, що Родні відходить від гендерних стереотипів, його образ теж зображений у позитивному світлі. Виключенням є також персонаж Джон Габріель, при репрезентації якого, фокус уваги зміщений з гендерно маркованих рис на загальнолюдські. Однак, якщо у характері чоловіків починають домінувати фемінні риси як-то у Вернона, очевидно, що такі персонажі викликають засудження як з боку автора так і з боку читача. Тож, специфіка репрезентації чоловічих образів у псевдонімних романах письменниці є актуальним предметом для подальших досліджень у сфері літературознавства.

ВИСНОВКИ

Гендерні студії як окрема міждисциплінарна парадигма почали формуватися ще за часів Античності, сучасні науковці досі проявляють неабиякий інтерес до цього напрямку. У ході свого розвитку гендерологія пройшла шлях від донаукового етапу до становлення її як окремої міждисциплінарної галузі. Першими, хто звернувся до питань гендерної диференціації суспільства, були давньогрецькі філософи Платон і Арістотель. Вони розглядали ці питання у площині суспільних відносин і вважали патріархальний устрій ключовою формою організації суспільства. Полеміка часів Середньовіччя майже не відрізнялася від поглядів Античності. Погляди середньовічних філософів ґрунтувалися на релігійних догмах, які розглядали чоловіка як божество, а жінку як грішницю.

Згодом, відбулась певна еволюція наукових поглядів і вже за часів Ренесансу соціально-політична філософія змінила свій вектор направленості з релігійної полеміки до детального аналізу людської індивідуальності, у тому числі жіноцтва. У XIX ст. у зв'язку з розвитком фемінізму, гендерні студії набули нового значення. Цей час ознаменувався появою праць письменниць-феміністок М. Волстонкрафт, О. де Гуж, В. Вулф, С. де Бовуар. У своїх літературних доробках авторки підіймали питання жіночих прав і свобод, і розглядали проблему ідентифікація жінки у суспільстві. Під впливом феміністсько-філософської ідеології почала формуватися теорія жіночих досліджень, де окрема увага приділялася категоріям жіночого письма і жіночого читання.

Таким чином, виникнувши у контексті історичних, соціальних і психологічних досліджень, гендерні студії склалися в окрему систему, яка інтегрувалася до гуманітарних дисциплін, зокрема, до літературознавства. Завдяки цьому стало можливим розглядати і аналізувати гендерні феномени у контексті літературної творчості. Так, зокрема, псевдонімні романи Агати

Крісті, які виступають матеріалом дослідження у цій кваліфікаційній роботі, слід розглядати крізь призму гендерних досліджень, зосереджуючись на особливостях репрезентації чоловічих і жіночих образів, співвіднесеності у них маскулінних або фемінних характеристик.

Слід зауважити, що формування літературних поглядів Агати Крісті відбувалося на порубіжжі двох століть. Не дивлячись на те, що вікторіанська епоха закінчилася у 1901 році, ті суспільні стереотипи, які були закладені в той час, продовжують існувати у свідомості багатьох тогочасних авторів, зокрема і у творчості Агати Крісті. Окрім цього, значущим елементом у структурі літературних праць письменниці є вікторіанська мораль – комплекс моральних цінностей, який включав в себе пристойність, дисциплінованість, працьовитість, стриманість, дотримання манер та уникнення виявлення почуттів на людях. У своїх романах авторка також послуговувалася ідеологією “separate spheres”, яка передбачала чіткий розподіл сфер функціонування в залежності від гендерної приналежності. Так, зокрема, жінки належали до приватної сфери, а чоловіки до публічної. Тобто, представникам сильної статі відводилася чільна роль в сім’ї і суспільстві, водночас, їх дружини займали другорядні місця.

Агата Крісті, яка була вихована в кращих традиціях вікторіанської епохи, перенесла ключові концепції цієї доби у власні лірико-психологічні твори. Більшість з цих романів, певною мірою, є автобіографічними. У них письменниця зверталася до опису власного життя, намагалася пережити та переосмислити їх знов. Тож, псевдонімні твори стали продуктом саморефлексії авторки і відкрили нову грань її таланту.

На відміну від детективної прози, у якій на перше місце виносилася сюжетна лінія розслідування, в лірико-психологічних романах письменниця змістила фокус уваги на зображення приватного життя персонажів. Особливу увагу авторка приділяла дескрипції жіночих образів і репрезентувала декілька жіночих іпостасей. Письменниця представила такі жіночі типажі як: дружина, мати, сестра і бабуся, які демонструють різний ступінь поєднання фемінних і

маскулінних рис. Так, зокрема, суто фемінні характеристики репрезентують героїні роману “Unfinished Portrait” (1934). Представниці цього твору консолідуєть у своїх образах такі жіночі риси як: турботливість, відданість, хазяйновитість, емоційність і товариськість. Вони виконують традиційні жіночі функції: підтримка домашнього затишку і виховання дітей. Героїні романів “The Rose and the Yew Tree” (1947), “Daughter’s a Daughter” (1952), “The Burden” (1956) представляють інший типаж жінок. Основна їх особливість полягає у тому, що окрім власне фемінних рис, вони презентують і такі чоловічі якості як: рішучість, самостійність, відповідальність, прямолінійність. При цьому вони набувають певної маскулінності не за власним бажанням, а через збіг обставин і це допомагає їм вижити у патріархальному суспільстві. В одних випадках, як-от у перерахованих романах, такий тип персонажа знаходить схвальні відгуки серед читачів. Водночас, в іншому випадку, як у романі “Absent in the Spring” (1944), цей типаж проявляє свою нежиттєспроможність і несприйнятність іншими персонажами через домінування в образі надмірної авторитарності.

Не зважаючи на те, що чоловічі персонажі відносяться до числа другорядних, вони виконують важливу функцію при розкритті характерів жіночих образів. У творах можна виокремити такі маскулінні типажі як: батько, чоловік і залицяльник. При зображенні героїв романів “Unfinished Portrait” (1934) і “Daughter’s a Daughter” (1952), Агата Крісті звертала увагу на маскулінні риси, які робили їх повноцінними представниками тогочасного суспільства. Серед таких рис можна виокремити добропорядність, стриманість, самовладання, здатність забезпечувати сім’ю та оберігати будинок. Тож, ці чоловіки виконують функцію класичного зразкового голови сімейства і тим самим здобувають схвальність у очах письменниці. Водночас, в характері героїв творів “Giant’s Bread” (1930), “The Rose and the Yew Tree” (1947), “Absent in the Spring” (1944) домінують фемінні якості як-от надмірна емоційність, непостійність, слабкість. З огляду на це, письменниця демонструє

загальне засудження по відношенню до них як зі сторони персонажів, так і зі сторони читача.

Таким чином, при детальному вивченні псевдонімних творів Агати Крісті, стає очевидним, що письменниця здійснює апробацію декількох жіночих та чоловічих образів, презентуючи різні «пропорції» співвіднесеності традиційних, для певного ґендеру, рис із параметрами протилежного ґендеру. Відображаючи різні види соціальних ролей як жінок так і чоловіків, письменниця фіксує певні зрушення у ціннісній парадигмі тогочася і поступове зростання ролі жіноцтва у соціальному житті консервативного англійського суспільства, побудованого на засадах патріархату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

СПИСОК ТЕОРЕТИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістотель. Поетика / за заг. ред. Б. Тена. Харків : Фоліо, 2018. 160 с.
2. Бовуар С. Друга стать : в 2 т. / пер. за ред. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. Київ, 1995. 392 с.
3. Бондаренко Н. О. Історичні аспекти розвитку вчень про права жінок. Форум права. 2011. № 2. С. 87–96.
4. Борев Ю. Б. Естетика. Теорія літератури : Енциклопедичний словник термінів. Москва : Астрель, 2003. 575 с.
5. Бурдьє П. Мужское господство / пер. за ред. Ю. В. Марковой. Москва : Алетейя, 2005. С. 286–364.
6. Василина К. М., Кучеренко К. С. Сімейні цінності англійського суспільства у романі Агати Крісті “Unfinished Portrait”. Іноземна філологія у ХХІ столітті : тези доп. всеукр. наук. конф. (м. Запоріжжя, 4-5 листоп. 2021 р.). Запоріжжя, 2021. С. 12–16.
7. Василина, К. Специфіка репрезентації жіночого образу в англійській кримінальній памфлетистиці ХVІ ст. (крізь призму гендерного підходу). *Ренесансні студії* : зб. наук. праць Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Гуманітарний ун-т "ЗІДМУ" / відп. ред. Н. М. Торкун. Запоріжжя : ЗНУ, 2005. Вип. 10. С. 69–84.
8. Гербут Н. А. Теоретико-методологічні засади гендерних досліджень. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2012. Вип. 1. С. 344–361.
9. Гриценко-Веселовська О. В. Суфражизм як шлях забезпечення гендерної рівності у сфері виборчих прав жінок. Актуальні проблеми

політики : зб. наук. праць НУ "ОЮА" / відп. ред. С. В. Ківалов. Одеса, 2014. Вип. 51. С. 477–484.

10. Землякова Т. А. Жіноче письмо як вид субверсії. 2019. URL : http://nbuv.gov.ua>old_jrn/Soc_Gum/Apif...3/Zemlyakova.pdf (accessed 11.10.2022).

11. Кучеренко К. С. Жіночі образу у романі Агати Крісті “The Burden” : типологія та функції. Молода Наука-2022 : зб. тез наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 2022 р. Запоріжжя, 2022. С. 49–51.

12. Літературознавчий словник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : Академія, 2007 р. 752 с.

13. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія. Київ : Либідь, 1997. 360 с

14. Платон. Держава / пер. за ред. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355 с.

15. Скорик М.М. Основи теорії гендеру: навч. посібник / за ред. М. М. Скорика. Київ : К.І. С., 2004. 536 с.

16. Стельмах Х. М. Теорії жіночого письма та феміністична критика Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського : зб. наук. праць. 2012. Вип. 19. С. 357–364.

17. Толстокорова, А. В. Вплив жіночого руху на філософію вищої освіти: західний досвід та українські перспективи. Американська філософія освіти очима українських дослідників : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 22 груд. 2005 р.). Полтава, 2005. С. 200–206.

18. Тусина Н. В. Жанровое своеобразие романа Агаты Кристи «Неоконченный портрет». Литература в контексте культуры сборник научных трудов. Орск : ОГТИ, 2005. 364 с.

19. Тусина Н. В. Персональная модель Агаты Кристи в свете соотношений жанра детектива и жанра лирико-психологического романа. Концепт. 2014. Вып. 2. 126 с.

20. Ярская-Смирнова Е. Истоки и методы гендерных исследований. Одежда для Адама и Евы : Очерки гендерных исследований : сборн. эссе. Москва : ИНИОН РАН, 2001. С. 7–92.
21. Ястребицкая А. Л. Средневековая Европа глазами современников и историков. Москва : Интерпракс, 1995. 400 с.
22. Armytage W. H. G. The 1870 education act. *British Journal of Educational Studies*. 1970. Vol. 18. №2. P. 121–133.
23. Bak J. Escaping the Jaundiced Eye : Foucauldian Panopticism in Charlotte Perkins Gilman's "The Yellow Wallpaper". *Studies in Short Fiction*. 1994. Vol. 31. №1. P. 39–45.
24. Barry P. *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*. New York : Manchester UP, 2002. 126 p.
25. Bem S. L. The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1974. Vol. 42. № 2. P. 155–162.
26. Bennett J. M. Medieval women in modern perspective. *Women's History in Global Perspective / ed. by B. Smith*. Urbana. 2004. Vol. 3. P. 139–186.
27. Biressi A. Nunn H. *Class and Contemporary British Culture*. London : Palgrave Macmillan, 2013. 256 p.
28. Burn S. M. *The Social Psychology of Gender*. New York : McGrawHill, 1996. 224 p.
29. Christie A. *Autobiography*. London : Collins, 1977. 542 p.
30. Cixous H. The Laugh of the Medusa. *Journal of Women in Culture and Society / пер. за ред. К. Cohen, P. Cohen*. 1976. Vol. 1. № 4. P. 875–893.
31. Cunningham G. *The New Woman and the Victorian Novel*. London : MacMillan Press, 1978. 172 p.
32. Dodd F. Englishness and the national culture. *Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums*. Ed. By D. Boswell, J. Evans. London and New York : Routledge, 1999. P.87–103.
33. Fox K. *Watching the English : The Hidden Rules of English Behaviour*. Nicholas Brealey Pub, 2008. 162 p.

34. Francis D. Models to the Universe. Victorian Hegemony and the Construction of Feminine Identity : PhD dissertation. Ball State University. Muncie, 1999. 319 p.
35. Freedman E. No Turning Back : The History of Feminism and the Future of Women. New York : Ballantine Books. 2003. 464 p.
36. Gillespi M. P. The Picture of Dorian Gray: What the World Thinks of Me. New York : Twayne Publishers, 1995. 144 p.
37. Goffman E. Gender Display. Studies in Visual Communication. 2017. Vol. 3. № 2. P. 69–77.
38. Grosz E. Space, Time, and Perversion: Essays on the Politics of Bodies. London and New York : Routledge, 1995. 284 p.
39. Hill R. W. Tennyson's poetry. Authoritative texts, contexts, criticism. 2nd ed. New York : W. W. Norton & Company, 1999. 703 p.
40. Hughes K. Gender roles in the 19th century. British library. 2014. P. 11–15. URL : <https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/gender-roles-in-the-19th-century> (accessed 11.08.2022).
41. Jacobus M. Reading Woman: Essays in Feminist Criticism. New York : Columbia University Press, 1986. 316 p.
42. Jary D., Jary J. Dictionary of Sociology. London : Collins, 2005. 768 p.
43. Jelinek E. The Tradition of Women's Autobiography : From Antiquity to the Present. Boston : Twayne Publishers, 1986. 250 p.
44. Kolodny A. A Map for Rereading : Or, Gender and the Interpretation of Literary Texts. New Literary History. 1980. Vol. 11. № 3. P. 451–467.
45. Kolodny A. A Map for Rereading: Gender and the Interpretation of Literary Texts. The New Feminist Criticism. Essays on Women, Literature and Theory / за заг. ред. E. Showalter. New York : Pantheon Books, 1985. P. 46–62.
46. Kristeva J. Desire in Language : A Semiotic Approach to Literature and Art / ed. by Léon Roudiez. New York : Columbia University Press, 1980. 305 p.

47. Lafitau J. F. *Customs of the American Indians Compared with the Customs of Primitive Times* / ed. by W. N. Fenton, E. L. Moore. Toronto : The Champlain Society, 1974. 374 p.
48. Latting J. K. *Postmodern Feminist Theory and Social Work : A Deconstruction*. *Social Work*. Oxford University Press. 1995. Vol. 40. № 6. P. 831– 833.
49. Lerner G. *The creation of patriarchy*. New York : Oxford University Press, 1986. P. 238–239.
50. Mangan J. A. *Athleticism in the Victorian and Edwardian Public School : The Emergence and Consolidation of an Educational Ideology*. Cambridge : C.U.P., 1981. 135 p.
51. Mankowski E. S., Smith R. M. *Men’s Mental Health and Masculinities*. *Encyclopedia of Mental Health*. 2016. P. 66–74.
52. Matriarchy. *Encyclopaedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/topic/matriarchy> (accessed: 20.08.2022).
53. Moi T. *Sexual/Textual Politics*. London and New York : Routledge, 2002. 221 p.
54. Money J. *Hermaphroditism, gender and precocity in hyperadrenocorticism : Psychologic findings*. *Bulletin of The Johns Hopkins Hospital*. 1995. Vol. 96. №6. P. 253–264.
55. Money J. *Sexual incongruities and psychopathology : The evidence of human hermaphroditism*. *Bulletin of the Johns Hopkins Hospital*. 1956. Vol. 98. № 1. P. 43–57.
56. Monteiro G. *The Resisting Reader : A Feminist Approach to American Fiction*. *Judith Fetterley Modern Language Studies*. 1983. Vol. 13. №3. P. 123–125.
57. Morgan M. *Review of Nancy F. Cott The Bonds of Womanhood : Woman’s Sphere in New England*. *The Liberty Journal of History*. 2020. Vol. 3. Iss. 2. P. 1780–1835.
58. Myers D. *Intensive course. Social Psychology*. New York : McGrawHill, 2002. 490 p.

59. Pateman C. The sexual contract. Stanford University Press, 1988. 261 p.
60. Pedwell C. Third-wave feminism : a critical exploration. Feminist Review. 2006. Vol. 82. №1. P. 138–140.
61. Poovey M. Disorderly Conduct : Visions of Gender in Victorian America by Carroll Smith-Rosenberg. Oxford University Press, 1986. 384 p.
62. Sanday P. R. Male Dominance. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. 2001. P. 9143–9147.
63. Scott J. W. Gender : A Useful Category of Historical Analysis. American Historical Review. Oxford University Press. 1986. Vol. 91. № 5. P. 1053–1075.
64. Showalter E. Feminist Criticism in the Wilderness. Critical Inquiry. 1981. Vol. 8. № 2. P. 179–205.
65. Social class. Encyclopaedia Britannica. URL : <https://www.britannica.com/topic/social-class> (accessed: 24.09.2022).
66. Stoller R. Sex and gender : On the development of masculinity and femininity. New York : Science House, 1986. 400 p.
67. Tucker K. H. Anthony Giddens and Modern Social Theory. Cambridge University Press, 1999. 240 p.
68. Victorian era. Encyclopaedia Britannica. URL : <https://www.britannica.com/event/Victorian-era> (accessed: 26.10.2022).
69. Wolf W. A room of one's own. London : Alma Books, 2019. 103 p.
70. Wollstonecraft M. A Vindication of the Rights of Woman with Strictures on Political and Moral Subjects. Oxford University Press, 2014. 114 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

71. Christie A. A Daughter's a Daughter. London : HarperCollins, 2014. 273 p.
72. Christie A. Absent in the Spring. London : HarperCollins, 2014. 224 p.
73. Christie A. Giant's Bread. London : HarperCollins, 2014. 448 p.
74. Christie A. The Burden. London : HarperCollins, 2014. 257 p.
75. Christie A. The Rose and the Yew Tree. London : HarperCollins, 2014. 273 p.
76. Christie A. Unfinished Portrait. London : HarperCollins, 2014. 353 p.

SUMMARY

The presented paper is dedicated to the analysis of pseudonymous prose of Agatha Christie in the light of gender analysis.

The object of the work can be defined as poetics of the pseudonymous works of Agatha Christie.

The purpose of the work is to study the features of the artistic representation of gender stereotypes of Victorian society in the pseudonymous prose of Agatha Christie. It determined the accomplishment of such objectives as:

- profound analysis and systematization of the “gender studies” history and its main categories;
- investigation of the peculiarities of Agatha Christie's lyrical-psychological prose;
- distinguishing the main stereotypes of English society of the late 19th and early 20th centuries;
- analysis of the peculiarities of the image system of Agatha Christie's pseudonymous prose, taking into account gender peculiarities.

The theoretical basis included in the work were the key notions of the theory of gender studies (P. Barry, Y. Kristeva, A. Kolodny, J. Money, V. Ageeva) and Victorian studies (M. Morgan, N. Scott, R. Rosenberg, F. Dodd). The peculiarities of female and male images in English literature of Agatha Christie are studied, taking into account the gender characteristics of their representation.

The scientific novelty of the presented research lies in the investigation of pseudonymous literary works of Agatha Christie and their analysis from the point of view of gender studies.

Key words: *lyric-psychological novels, A. Christie, M. Westmacott, Victorian values, women's writing, gender, gender stereotypes, masculinity, femininity, matriarchy, patriarchy.*

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Кучеренко Катерина Станіславівна, студент(ка) 2 курсу магістратури, форми навчання очної, факультету іноземної філології, спеціальність 035 Філологія, спеціалізації 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська, освітньо-професійна програма Мова і література (англійська), адреса електронної пошти kucherenko_k@yahoo.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Псевдонімна проза Агати Крісті у світлі гендерного аналізу» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою Інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

_____

Дата

_____

Підпис

Кучеренко К. С.
ПІБ (студент)